SMRT FAŠIZMU — SLOBODA N

Univerzitetska biblio
"Svetozar Marković"
Beograd, fah 348-

KNJIŽEVNE NOVINE

ORGAN SAVEZA KNJIŽEVNIKA JUGOSLAVIJE

BROJ 6 GODINA II | Adresa uredništva i administracije: Francuska 7 — Telefon: 28-098 | BEOGRAD, UTORAK, 8 FEBRUAR 1949 | LIST IZLAZI JEDANPUT NEDELJNO UTORKOM | PRIMERAK 3 DINARA

FRANCE PREŠERN – PESNIK I MISLILAC

Boris Ziherl

Dalekosežni politički značaj Prešernovog realističkog pogleda na svet i na ljude pokazao se u njegovom odnosu prema ilirizmu, u njegovom shvatanju slovenaštva, jugoslovenstva i slovenstva, što je konkretno došlo do izraza naročito u njegovom stavu za vreme raspri po pitanju azbuke i jezika.

Borba za jezik u doba formiranja i buđenja nacija jeste neizbežni sastavni deo svakog nacionalnog pokreta. Najdublji društveno-ekonomski smisao te borbe izrazio je Lenjin rečima:

»U celom svetu je doba konačne pobede kapitalizma nad feudalizmom bilo vezano s nacionalnim pokretima. Ekonomska podloga tih pokreta je u tome što je za potpunu pobedu robne produkcije potrebno osvajanje unutrašnjeg tržišta od strane buržoazije, državno sjedinjenje teritorija na kojima živi stanovništvo koje govori istim jezikom uz otstranjenje svega onoga što smeta razvoju toga jezika i njegovom učvršćivanju u književnosti. Jezik je najvažnije sredstvo ljudskog opštenja; jedinstvo jezika i njegov neometani razvoj jeste jedan od najvažnijih uslova istinski slobodnog i širokog trgovačkog prometa, koji odgovara savremenom kapitalizmu, jedan od najvažnijih uslova slobodnog i širokog grupisanja stanovništva po svim pojedinim klasama, i, najzad, to je takođe uslov tesne veze tržišta sa svakim pojedinim gazdom i gazdićem, prodavačem i kupcem«. (Lenjin, O pravu naroda na samoopredeljenje. Dela IV izdanje, sv. 20, str. 368)

Kod naroda kod kojih se u doba buđenja nacionalne svesti ne radi samo o savlađivanju feudalne političke pocepanosti i raznolikosti dijalekata, nego tako isto i o uspešnom otporu protiv tuđih kulturno-političkih uticaja, koji se oslanjaju ne samo na bogatiju kulturnu tradiciju, nego i na realnu snagu koju prestavlja aparat tuđe, ugnjetačke države, jezička borba postaje izvanredno oštra. U najizgled najapstraktnijim i od politike vrlo udaljenim jezičkim sporovima tu se dosta puta održavaju sasvim određeni unutrašnjepolitički motivi i spoljnopolitički koncepti.

Prešern i njegov krug stajali su u središtu dveju jezičkih bitaka, koje su imale svaka svoj određeni politički značaj: »črkarske pravde« ili abecedne borbe i borbe protiv pokušaja ilirizma u Slovenačkoj.

U abecednoj borbi Prešern se zajedno sa Čopom zauzeo za staru bohoričicu kao za azbuku koja je kod Slovenaca već imala svoju tradiciju i koja je svakako bila skladnija nego metelčica, danjščica i druge veštačke kombinacije latinice, ćirilice i izvornih črčkarija koje je Prešern nazivao »krevljice«.

Onaj koji bi površno sudio, rekao bi da sve te azbučne kombinacije pretstavljaju manje ili više neuspeo pokušaj da se spoje dve različne azbuke, ali da se tu na kraju krajeva ipak radi o nekoj ideji zbliženja Južnih Slovena. Na takvim zaključcima se i zasnivaju neke pogrešne ocene o Kopitaru, koji je tim azbučnim pokušajima kumovao, i o Prešernu, koji je bio protiv njih, i o njihovom odnosu prema zbližavanju Južnih Slovena.

Kopitaru su tu pre svega bili pred očima interesi austriskog apsolutizma, proširenje i jačanje njegovog uticaja na Balkanu. Njegova zamisao o pravopisnom zbliženju Južnih Slovena nije ni u koliko značila kulturno pripremanje državnog ujedinjenja slobodnih i ravnopravnih južnoslovenskih naroda, nego se tu radilo o njihovom potpunom uključivanju u okvir austriske monarhije, o njihovom »okupljanju« pod žezlom habzburške dinastije. Uključujući svoju zamisao u spoljnopolitičku igru dvaju apsolutizama, Kopitar se borio protiv ruskog kulturnog uticaja kod balkanskih Slovena.

Kopitareva austroslavistička zamisao bila je reakcionarna zamisao. Prvo, ona je išla za tim da se učvrsti habzburški feudalni apsolutizam, a drugo, njeno ostvarenje pretpostavljalo je ukidanje samostalnog državnog razvoja srpskog naroda, koji je u dva uzastopna ustanka, 1804 i 1815, temeljito obračunao sa svima feudalnim ostacima. Zna se kakav je moralno-politički značaj srpska državna nezavisnost imala za svu dalju oslobodilačku borbu austriskih Jugoslovena.

Kopitarev učenik Vuk Karadžić, kome je ovaj namenio ulogu da pre ili posle postane oruđe u ostvarivanju austroslavističkih planova, uspeo je svojim delom da se otme toj ulozi i postigao je baš suprotni efekat od onoga što je Kopitar očekivao. Svojim kulturnim i političkim demokratizmom Karadžić je podigao svest srpskih narodnih masa u borbi protiv birokratsko-želenaškog autokratizma Miloša Obrenovića, podigao njihovu slobodoljubivost i volju da brane svoju nacinoalnu i državnu nezavisnost. Demokrat Karadžić bio je svojim delom za srpski narod mnogo bliži demokratu Prešernu i njegovom delu za slovenački narod nego austriskom carskom činovniku Kopitaru.

Prešernov otpor protiv metelčice bio je posredno uperen i protiv Kopitareve reakcionarne austroslavističke zamisli, a da i ne govorimo o značaju tog otpora za razvoj slovenačke književnosti. Pitanje da li je Prešern bio svestan političke pozadine Kopitarevih jezikoslovnih zamisli — ostavimo po strani. Verovatno da jeste, jer Kopitar svoje političke koncepcije nije ni krio; aluzija »ne pitam te kuda ni zašto« u napisu Izmailu Sreznjevskom svedoči da Prešern za razne kulturne misije toga vremena nije isključivao i druge, političke motive.

Ako bismo Prešernovoj odbrani bohoričice mogli što da zamerimo, to je samo to da nije odmah ocenio praktični značaj Gajeve azbuke. Ali i taj stav prema gajici bio je tada verovatno neizbežno povezan s njegovim politički skroz na skroz pravilnim odnosom prema ilirizmu.

»Ilirizam je hrvatski oblik panslavizma, podešen prema interesima zaostalog hrvatskog građanstva i plemstva«, kaže drug Kardelj u svojoj knjizi »Razvoj slovenačkog nacionalnog pitanja«, pri čemu potseća da je voćstvo u ilirskom pokretu već od samog početka pripadalo plemstvu. (Kardelj (Sperans), Razvoj slovenačkog nacionalnog pitanja, Ljubljana, 1939, str. 111-112).

Međutim, dok ilirizam ima zasluga za razvoj hrvatske književnosti, on je za Slovence, zajedno sa svojim ocem, češkim panslavizmom, bio drugo izdanje antidemokratske teorije o dva jezika u svakom narodu: prostog narodnog jezika za neuke i ugnjetavane mase i posebnog, veštački skrpljenog ili pak od drugih uzetog jezika za izabrane.

U svom antidemokratizmu ilirizam je, što se tiče slovenačke književnosti i oupšte kulturnog razvoja slovenačkog naroda, išao dalje od Kopitara. Kopitar je svojom praktičnom utilitarističkom filozofijom, istina, gušio slovenačku književnost i kulturni razvoj slovenačkog naroda, ali je u načelu priznavao opravdanost slovenačkog jezika i nesumnjivo doprinosio njegovom razvitku. Ilirizam je, međutim, slovenačku stvar proglašavao prosto izgubljenom i svaki rad na slovenačkoj književnosti besplodnim. Stanko Vraz, kojemu nije nedostajala izvesna mera sposobnosti za kalkulantstvo i koji je umeo kulturna pitanja svesti na izdavačku rentabilnost, govorio je na primer o vegetirajućoj slovenačkoj književnosti koju održava još samo Prešernova opozicija prema ilirizmu, te je obema, i slovenačkoj književnosti i Prešernovoj opoziciji, nagovestio neizbežnu propast. Ta subjektivistička teorija da slovenački narod živi i njegova nacionalna književnost cveta jedino »Prešernovom krivicom«, životarila je kroz ceo XIX vek među liberalnim adeptima ilirizma i panslavizma u Slovenačkoj, a posle 1918 postala skoro zvanična želja vladajuće unitarističke reakcije. U priličnoj meri treba zahvaliti toj tezi što je ostalim jugoslovenskim narodima bio prikazan površno i u iskrivljenoj formi Prešernov značaj za slovenaštvo, za slovenačku književnost i uopšte za jugoslovenstvo.

Ilirizam je u Slovenačkoj imao svoje pristalice samo među malim brojem svetovne i duhovne inteligencije, naročito u perifernim pokrajinama, u Štajerskoj i Koruškoj, gde je pritisak germanstva bio najveći, te i nacionalna i socijalna razvijenost slovenačkog elementa relativno najmanja.

Borba između Prešerna i pretstavnika odnosno pobornika ilirizma u Sloveniji bila je borba između dubokog narodnog, realističnog pogleda na nacionalno pitanje i idealističko-romantičnog pogleda iliraca, koji naročito u Sloveniji nije mogao biti ništa drugo do antidemokratska iluzija, otrgnuta od zemlje i naroda.

Narodni govor nije za Prešerna bio već sam po sebi književni jezik, ali je za njega taj govor bio temelj svakog književnog jezika, gradivo iz kojega je jedino moguće formirati književni jezik. Već formirani književni jezik za Prešerna je bio pre svega moćno sredstvo za kulturno uzdizanje narodnih masa, oruđe za duhovno povezivanje naroda i za njegovo političko osveščivanje. Samo tako shvaćena organska povezanost narodnog govora i književnog jezika služila je interesima socijalno-ekonomskog, političkog i kulturnog napretka slovenačkog naroda. Samo takvo shvatanje moglo je aktivirati najšire narodne mase za učešće u ekonomskom, političkom i kulturnom životu, privući dotad bezimeni narod na svesno sudelovanje u izgradnji opštečovečanske kulture.

Prešernovi pogledi na razvoj naroda pokazuju izvestan uticaj Hegelove »filozofije istorije«. Prema Prešernu svaki narod ima u istoriji svoju misiju zato treba pustiti da raste ono što je izniklo i da ono pokaže svoju životnu moć, pa da zatim sud istorije kaže kako je ovaj ili onaj narod izvršio svoj zadatak. Takvo shvatanje Prešern je iskazao u poznatom pismu Vrazu od 26 oktobra 1840, u kome podvlači i svoje shvatanje o istovetnosti boga i vasione: »Mislim da bi trebalo do žetve ostaviti sve što je izniklo, kako bi gospod (to Pan) o sudnjem danu mogao odvojiti dobro od lošega«.

Samo feudalno-malograđanska ograničenost, koja je imala jak uticaj na poglede iliraca, mogla je za Slovence postavljati princip dvojnog jezika; da se taj zahtev ostvario, bio bi prekinut proces povezivanja sastavnih delova na koje se zbog društvene diferencijacije raspadao slovenački narod kao narod kmetova, i bila bi osujećena njihova reintegracija u naciju.

Za Prešerna je razvoj slovenačkog naroda bila stvar koja se zasniva na zakonima vasione koji određuju da se razvije ono što je izniklo. Zato je iluzornost ilirskih ideja za njega bila više nego očigledna. »Ja sam subjektivno uveren da je ta ideja neizvodljiva«, pisao je Vrazu 19 jula 1838.

Prešernu je bilo jasno jedno: ako bi se ispunilo ono što se, po njegovom mišljenju, nije moglo ispuniti i ako bi se slovenački gornji slojevi zajedno s inteligencijom usmerili k ilirstvu, to bi za slovenački narod značilo zastoj, smrt. Otuda njegovo duboko odbijanje ilirstva Homerovim rečima: »Bolje je biti čobanin nad svinjama nego zapovedati svim mrtvima«.

Sva dubina te Prešernove misli otkriće nam se ako na protekli razvoj pogledamo iz današnje perspektive, iz perspektive formiranog i državotvornog slovenačkog naroda kao ravnopravnog člana u porodici jugoslovenskih naroda. Boreći se protiv ilirskih romantičnih iluzija u Slovenačkoj, Prešern je svojom stvaralačkom snagom jačao sve one istoriske faktore koji su Slovence očuvali za jugoslovenstvo.

Šta bi se desilo da su se u Prešernovo vreme na čudan način svi najnapredniji elementi u Slovenačkoj, s Prešernom na čelu, izjasnili za ilirizam i da su se usmerili prema Gajevim i Vrazovim uputstvima?

Ogromna većina slovenačke inteligencije i uopšte društveno aktivnih elemenata, kojima se ne bi otvarala nikakva perspektiva sopstvenog nacionalnog razvoja, ipak se kulturno ne bi usmerila ka zaostalom ilirizmu, nego bi pošla već utrvenim stopama u naručje nemačke kulture. Slovenačke seljačke mase, lišene najnaprednijih, centralizujućih elemenata slovenačkog društva, našle bi se razoružane pred rastućom ekspanzijom nemačke buržoazije, prema kojoj bi stoleća odnarođivanja u znaku širenja nemačke feudalne kulture pretstavljala tihu idilu. Pod navalom toga pangermanstva, koje je u drugoj polovini XIX stoleća sve jače raslo i koje je na kraju toga stoleća i na početku XX stoleća zapretilo svom svojom snagom, slovenačka zemlja ne bi ostala slovenačka ni ilirska, nego bi postala nemačka.

U odbijanju ilirizma ponovo se otkriva sva Prešernova naprednost i duboka povezanost s narodom.

Ilirci su za svoja nastojanja nalazili inspiracije i moralnu pomoć kod čeških panslavista, naročito kod Šafarika i Kolara, koji su se s ilirskim shvatanjima slagali i u pogledu Slovenaca i slovenačkog jezika.

Ilirska shvatanja odgovarala su u svemu njihovim sopstvenim, panslavističkim shvatanjima o potrebi približavanja »idealu opšteslovenskog jezika«. Put ka ostvarenju toga ideala trebalo je da vodi kroz prevagu četiri najveća slovenska jezika, ruskog, češkog, poljskog i ilirskog, koje bi morao znati svaki obrazovani Sloven. Prema Kolarovom načelu da »sve što je slovensko, gde god ono bilo, jeste naše«, svaki obrazovani Sloven morao bi se u svome stvaralaštvu služiti rečničkim bogatstvom sva ta četiri jezika. Jezici manjih slovenskih naroda trebalo bi da ostanu jezici drugorazredne inteligencije i prostog naroda.

U vreme kad je ceo niz malih i odbačenih slovenskih naroda dolazio do svesti o svome životu i kad su se u procesu buđenja nacionalne svesti ispoljavale nove, narodne energije — Prešernu, koji je taj proces pratio i unapređivao u sopstvenom slovenačkom narodu, morao je postati očigledan antidemokratski karakter političkog i kulturnog panslavizma.

Za Prešerna je svakako prvo i glavno pitanje svake istinski slovenske politike bilo pitanje osposobljavanja svih slovenskih naroda Austrije za oslobođenje ispod feudalnog apsolutizma. Zato je njemu moralo biti naročito odvratno panaslavističko brbljanje o privilegisanim i neprivilegisanim slovenskim jezicima, kad se očigledno radilo o narodima koji su u očima Meternihovim svi jednako bili predmet zatiranja i izigravanja. Panslavistima je uputio svoj epigram »Hvališe četiri brojnija slovenska plemena« prožet njegovim demokratskim pogledom na odnose između slovenskih naroda i između naroda uopšte:

»Čeh, Poljak in Ilir, Rus svoj 'zobraziti jezik,
njih le mogočni ga rod ima pravice pisat;
Beli Hrvat, Rusnjak né, Slovak ne, s Slovenci ne drugi,
tem gre, Slave pesom, lajati, tace lizat«.

Razumljivo je da Prešern kao ubeđeni demokrat nije delio s panslavistima ni njihove iluzije u pogledu ruskog carizma. Opravdana je Kidričeva pretpostavka da tadašnja Rusija Prešernu »nije bila simpatična, s jedne strane zbog njenog samodržavlja, a s druge strane naročito zbog njene politike protiv Poljaka«. (France Kidrič, Prešern, II knjiga, strana 306).

Njegov otpor prema režimu Nikole I u Rusiji morao je biti tako jak da je zbog njega prevideo čak i tako očigledne pojave buđenja napredne društvene misli u Rusiji, kao što su bili Puškinovi i Ljermontovljevi stihovi, kao što je bila kritika ruske stvarnosti u delima Hercena i Bjelinskog. U tom pogledu Prešern je nesumnjivo bio blizak svome savremeniku i velikom češkom demokratu Havlíčeku. Da je Prešern ipak računao s Rusijom kao s velikom slovenskom zemljom i da je s verom u pobedu slobode i napretka vezivao i veru u buđenje Rusije, o tome svedoči niz njegovih stihova, a naročito oni iz uvoda »Krštenja na Savici«.

Za Prešernov odnos prema panslavizmu značajan je zaključak njegovog već citiranog pisma Vrazu od 26 oktobra 1840. Ispod pisma, koje znači najargumentovanije odbijanje tog idealističko-romantičkog pravca, čija se reakcionarna suština potpuno otkrila tek 1848 godine, Prešern se potpisao rečima: »Slovenstva iskreni prijatelj.«

Iz ove tri reči zrači svest da panslavizam nije put po kojemu slavenski narodi mogu da dođu do svog oslobođenja. Svaki iskreni prijatelj slovenstva, kojemu je stalo do istinske sreće slovenskih naroda, mora da odbaci panslavizam i da se opredeli za demokratski, narodni pravac, kojemu je sa svojim pogledima u pitanju nacionalnog razvoja pripadao i on sam, Prešern. Ivan Prijatelj ovako tumači Prešernov odnos prema slovenstvu: »Slovenski svet bio je i Prešernu impozantno, ogromno poprište, koje ga je nadahnjivalo samosvešću i ponosom, ali poprište na kome se ostvaruje slobodna volja svih, a ne diktatura pojedinaca ili pojedinih delova.« (Prijatelj, Duševni profili itd., str. 150).

Prešern je odbacivao panslavizam kao idejni pravac, kao što je odbacivao čitav reakcionarni romantički nanos u Austriji. Njegov pogled, koji je u odnosu na unutrašnjost bio okrenut osnovnim problemima slovenskog kulturno-političkog života, u odnosu na spoljni svet obraćao se ka centrima tadašnjeg evropskog demokratskog pokreta i pokreta koji su težili za nacionalnim ujedinjenjem.

Iz Prešernovog principijelnog stava po svim pitanjima nacionalnog života morao je izlaziti zaključak da je stvar slovenačkog i ostalih jugoslovenskih i slovenskih naroda nerazdvojno povezana sa stvari evropske revolucije koja se bliži. Odgovor na pitanje da li je Prešern učinio ovaj zaključak dala bi možda 1848 godina, međutim je ta godina našla Prešerna srhana i bolesna na pragu smrti. Posvedočeno je samo da je naš pesnik s radošću u srcu pozdravio vest o martovskoj revoluciji u Beču i da je s gorčinom pratio njenu bednu karikaturu na slovenačkom tlu.

Prešernovo shvatanje odnosa među narodima uopšte, a posebno među slovenskim narodima, naročito se odražava u »Krstu pri Savici« i u programskoj »Zdravljici«, koja je, složena još 1844 godine, prvi put mogla da se objavi tek posle martovske revolucije 1848.

U Uvodu »Krsta pri Savici«, koji je besumnje najveće delo slovenačke epike, Prešern izražava svoju veru u vaskresenje slovenstva i ujedno zanosno konstatuje prostranstvo slovenske zemlje:

»Največ sveta otrokom sliši Slave,
tja bomo našli pot, kjer nje sinovi
si prosti vol'jo vero in postave«.

U ovim stihovima izražen je pesnikov ideal demokratije, slobode i ravnopravnosti. To je njegov pogled napred, u budućnost, jer u savremenoj epohi Prešern nije mogao da nađe ostvaren svoj revolucionarno-demokratski ideal slobode nigde u slovenskom svetu. Istovremeno ovi stihovi znače suprotstavljanje slovenačke neslobode državnoj nezavisnosti slovenskih naroda, nezavisnosti koja je uslov slobodnog nacionalnog razvoja svakoga naroda ponaosob. Do svesti od kakvog je značaja državna nezavisnost za svaki narod, Prešern je svakako došao razmišljajući o sudbini svog naroda, naroda zaostalog u svom razvoju.

U »Zdravljici« je Prešern dao pesničku sintezu patriotizma kao osećanja ljubavi prema svom narodu i prema zemlji, prema njihovoj slobodi i napretku, te ideje slobode, bratstva i jednakosti svih naroda.

U »Zdravljici« Prešernu je polazna tačka rodna zemlja, slovenački svet; narodu-kmetu, Slovencima, upravljen je njegov revolucionarno-demokratski poziv,

naj zdrobe
njih roke
si spone, ki jih še teže!

Drugi pozdrav namenjen je slovenskoj porodici naroda, koji su tada skoro svi bez izuzetka čamili pod jarmom feudalnog apsolutizma, a pretežni deo nosio na svojim plećima i jaram nacionalnog ugnjetavanja. Vlast, koju je Prešern u gore navedenim stihovima iz Uvoda »Krsta pri Savici« nesumnjivo označio kao vlast naroda, demokratiju, i čast, što znači čast slobodnih i ravnopravnih u krugu naroda, — to su dva cilja demokratske slovenske politike, koje Prešern suprotstavlja panslavističkim tlapnjama.

U »Zdravljici« pesnik izražava svoju duboku veru u slobodnu budućnost slovenaštva, koju će doneti »novo pokoljenje sinova« svojom borbom protiv ugnjetača, za bratstvo i jedinstvo među narodima.

Ideju vodilju pesme, ideju o nerazdvojnoj povezanosti između narodnog, demokratskog patriotizma i bratske saradnje svih naroda, ispoveda Prešern u pretposlednjoj strofi, ta ispovest znači ujedno pozdrav proleću naroda, koje je pesnik slutio, i koje je nagoveštavalo porast revolucionarnih socijalnih i nacionalnih pokreta u Evropi, u Francuskoj, u Italiji, Poljskoj i drugde.

»Žive naj vsi narodi
ki hrepene dočakat' dan,
da, koder sonce hodi,
prepir iz sveta bo pregnan,
da rojak
prost bo vsak,
ne vrag, le sosed bo mejak.«

Poslednja strofa »Zdravljice« je zdravica svima, koji »dobro v srcu mislijo«, pesnikovim prijateljima i istomišljenicima u Sloveniji i preko slovenačkih granica, svima, koji u srcu nose sutrašnji dan svoga naroda i celog čovečanstva, ideju slobode.

Iz svega što smo rekli o Prešernovom stavu prema kulturno-političkim pitanjima, koja su zadirala u budućnost slovenačkog naroda i tražila njegovo opredeljenje, jasno izlazi, da je Prešern bio politički duh i to skroz napredan duh. Kod njega su se, kako podvlači drug Kardelj, »opšte demokratske težnje slile u klasičan umetnički oblik, a po sadržini pretstavljaju najzreliju političku koncepciju kod Slovenaca u tom razdoblju.«

Prešern je bio ubeđen i dosledan slobodni mislilac i protivnik meternihovskog i uopšte svakog reakcionarnog feudalnog apsolutizma. Ni u jednom svom stihu, ni u jednoj prigodnoj pesmi, Prešern nikada nije dao ni najmanje političke koncesije apsolutističkom režimu i društvenoj reakciji. Ništa mu nije bilo odvratnije od konzervativnih slovenačkih i ilirskih stihoklepaca sa njihovim odama Austriji, slaboumnom cesaru Ferdinandu i njegovim ministima. Žaoka njegovih pesama i još mnogočega što je objavljivala »Čbelica«, budila je kod ljubljanskih mračnjaka strah od posledica, kakve je — kako je to višoj vlasti javljao ljubljanski cenzor, ograničeni janzenist Pavšek — »u Francuskoj prouzrokovala Volterova satira.« (F. Kidrič, Prešern I knjiga).

Stihove, koje je cenzura plenila Prešernu, on je u rukopisima potajno širio i oni su kružili ne samo među inteligencijom, nego i među narodom. France Kidrič navodi mišljenje savremenika, po kome naš pesnik »nije bio čovek kome bi nedostajalo sposobnosti da svoje mišljenje uprkos cenzuri posredno izrazi« i »cenzura nije mogla da uništi duh toga pesnika«. Po predanju, Prešern se već oko 1836 godine pridružio tajnom demokratskom i antiapsolutističkom društvu, koje se u njegovo vreme, po italijanskom uzoru, formiralo i u Ljubljani i u kome su verovatno diskutovali o političkim, filozofskim i kulturnim pitanjima, jer glavnu diskusiju o tim pitanjima nije dozvoljavala meternihovska policija.

Krug oko »Čbelice«, kojemu su bili duša Prešern i Čop, bio je u suštini napredan slovenački politički krug. Poznato je da su u uslovima predmartovskog apsolutizma u Austriji, Pruskoj i drugde, literarni kružoci i grupe uopšte, u neku ruku zamenjivali političke stranke. Smolé, koji doduše sam nije imao pesničkog dara, no koji je Prešernu politički besumnje bio najbliži čovek, i koga je austriska policija još kao dvanaestogodišnjeg dečaka imala na spisku revolucionarnih elemenata, namenio je ceo svoj imetak za osnivanje slovenačkog izdavačkog društva. To društvo je imalo u programu i izdavanje slovenačkog političkog i književnog lista, čiji je urednik trebalo da postane Prešern.

Kad je Prešern 1846 godine, pošto je zbog svojih slobodoumnih principa morao da čeka punih četrnaest godina, ipak dobio advokatsko mesto u Kranju, među vladajućom reakcijom ubrzo se počeo o njemu širiti glas »lukavog« pobornika seljaka i drugih ugnjetenih slojeva. Što se tiče naroda, Prešern je ostao i u svom profesionalnom poslu veran principu koji je 1835 napisao kao oproštaj prijatelju Lašanu, kad je ovaj odlazio na službu u Dolenjsku: »Varuj se družbe volkov, bodi mu bramba pravic!« (Čuvaj se društva vukova, budi mu (narodu) odbrana prava!).

Sa tih nekoliko reči Prešern je za duge decenije unapred ocrtao lik slovenačkog intelektualca-demokrata, koji ne sme da se pretvori u prirepak seoskog magnata, nego, pošto potiče iz naroda, treba da brani narod i da služi narodu.

★

Životna poezija Franca Prešerna, sa korenjem u narodu, nije odgovarala slovenačkoj društvenoj reakciji, ni u pesnikovo vreme ni bilo kad docnije. Toj reakciji bile su potrebne šuplje, zvučne, besadržajne fraze da s njima prikrije svoju protivnarodnu i antinacionalnu suštinu. Zato Prešern kod slovenačke buržoazije zapravo nikad nije bio u milosti. Njegove ideje nisu bile njeni »ideali«, sizale su daleko preko nje i njenih kulturno-političkih dometa. Političkom i kulturnom nivou i težnjama konzervativnog slovenačkog malograđanstva Prešernovog vremena odgovarali su Blajvajz i Koseski.

Mahničeva klerikalna reakcija starijeg i novijeg vremena odbacivala je Prešerna zbog njegove slobodoljubivosti i istinske naprednosti. Plitki slovenački liberalizam prebacivao mu je nedostatak »pozitivnih ideja«. Novoilirska ilešičevština, koja se posle Prvog svetskog rata povampirila u antidemokratskom, profašističkom jugoslovenskom unitarizmu, odricala je Prešernu bilo kakvu zaslugu za slovenaštvo i za jugoslovenstvo, nastojeći da ga ponizi na stepen prigodničarskog pesnika ljubavnih stihova.

Pošto jednostavno nije mogla mimo njega, slovenačka buržoazija pretvorila je Prešerna u mrtav spomenik, u bestelesnog rodoljuba.

Ali Prešern je bio, kako je govorio Cankar, izraz onog velikog života koji stremi u budućnost i koji ga je izabrao za svoj sasud. Zato je baš slovenački narod bio prvi koji je priznao Prešerna za svoga. I dok su u narodu ostali bez odjeka šuplji stihovi staroslovenskog pesnikovanja, na seljačkim skupovima već 1848 godine pronosio se glas o učenom doktoru, koji slaže pesme protiv gospode. Veliki deo Prešernovih pesama prešao je tako potpuno u svojinu naroda da se smatra narodnim. Sve što je u stoleću od Prešernove smrti na ovamo kipilo u grudima slovenačkog naroda i težilo napretku, oplođavalo se i duhovno bogatilo na Prešernovim stihovima: Levstik, četvorica velikih pesnika slovenačke moderne, Kette, Murn-Aleksandrov, Cankar i Župančič, »preporodovci«, sve do slovenačkih komunista, koji su s Prešernovim stihom posvetili rezoluciju svog Prvog kongresa.

U velikim danima Oslobodilačkog rata 1941—1945, knjižica Prešernovih poezija ili sveščica njegovih stihova, prepisanih nezgrapnom rukom neradzvojni su pratioci slovenačkog partizana, radnika, seljaka, narodnog inteligenta, i u trenucima najtežih iskušenja svačije usne su ponavljale za njim:

»Manj strašna noč je v crne zemlje krili,
ko so pod svetlim soncem sužni dnovi!«

Sto godina je prošlo od Prešernove smrti. Slovenački narod je od tog vremena prešao težak put. Dizao se i padao, i obogaćen novim iskustvima ponovno ustajao. Bio je već smrti zapisan, ali boreći se rame uz rame sa ostalim jugoslovenskim narodima, pobedio je smrt i latio se izgradnje novog života. To je bila najveća potvrda životne snage našega naroda, u koju je nepokolebivo verovao njegov genije France Prešern. Ta izgradnja je ujedno veličanstveno ostvarivanje Prešernove zamisli o bratstvu među narodima, bratstvu sklopljenom u znaku slobodnog razvitka stvaralačkih snaga svakoga naroda ponaosob. U rezultatima narodne revolucije u Jugoslaviji pesnikov ideal našao je materijalnu bazu za svoje ostvarenje.

Narod, koji ima za sobom tako legendarnu epopeju, kakav je bio Veliki oslobodilački rat, narod, koji svojom stvaralačkom snagom pobeđuje takve prepreke pred kakvim se našao u izgradnji novog, socijalističkog života, — taj narod ume pravilno da ceni prometejsku snagu i veličinu čoveka koji je pre sto godina, usamljen, ali pun vere u svoj narod, kliknuo: tja bomo našli pot...

(Odlomak iz oveće studije)

Prešernova proslava u Beogradu

Savez književnika Jugoslavije organizovao je u ponedeljak, 7 februara, u Jugoslovenskom dramskom pozorištu proslavu stogodišnjice smrti Franca Prešerna. Uvodnu reč dao je književnik Milan Bogdanović. O životu i radu našeg velikog pesnika govorio je profesor Vido Latković. Pesme i odlomke Prešernovih dela recitovali su članovi Jugoslovenskog dramskog pozorišta: Sava Severova, Bert Sotler i Stevan Žigon.

I SUDJENJE MINDSENTIJU POVOD ZA VREDJANJE JUGOSLAVIJE

Najzad je, 2 februara ove godine, u Budimpešti počelo suđenje kardinalu Mindsentiju, jednom od glavnih vođa imperijalističke špijunaže i kontrarevolucionarne delatnosti protiv mlade narodne demokratije u Mađarskoj. Svaki demokrat mora da se raduje tome što je mađarska demokratija najzad smogla snage da izvede na sud velikog ratnog zločinca i imperijalističkog agenta, odevenog u prvosveštenićku odeždu i miropomazanog u Vatikanu. Tome se pogotovu raduju naši narodi, koji su Stepincu i njima sličnima u svojoj zemlji sudili već davno, i time učinili veliku uslugu demokratskom frontu u svetu, a protiv Mindsentija dali snažan optužni materijal.

Međutim, neki partiski i državni rukovodioci u Mađarskoj umanjili su moralni značaj ovog suđenja koje treba da potvrdi najviši moral. Umanjili su ga time što su u već obezumljenoj hajci protiv Jugoslavije, čak i to suđenje iskoristili za podle postupke prema njoj. Budimpeštanski radio već sedam meseci, uz nedeljne prenose svete mise svakodnevno sipa najgore klevete i laži protiv Jugoslavije, ne plašeći se da crpe ni iz najprljavijih izvora imperijalističke propagande, ne stideći se da u primeni protiv Jugoslavije obnavlja čak i otpatke fašističkog arsenala kleveta koje su bacane na Sovjetski Savez. Budimpeštanski radio nažalost nije jedini od radiostanica zemalja narodne demokratije koji poziva na pobunu u Jugoslaviji, zloguko proriče propast izgradnji socijalizma i nastoji da slomi stvaralački elan naših graditelja socijalizma. Uoči ovoga procesa, međutim, Budimpeštanski radio dozvolio je sebi i da čini neke podle aluzije o nekim »vezama« Mindsentia s — Jugoslavijom. Na samo suđenje Mindsentiju, pak, mađarske vlasti zabranile su pristup dopisniku Tanjuga, iako je dozvoljen pristup dopisnicima nekih kapitalističkih listova i agencija. Čega se to plaše ti mađarski rukovodioci? U julu prošle godine u Zagrebu je održano suđenje velikoj grupi ustaša i četnika koje je inostrana špijunaža ubacila u Jugoslaviju radi diverzija i rušenja poretka. To je bila ona grupa koju je imperijalistička propaganda bila pretvorila u »pobunjeničku vojsku« dok su vođe te »vojske« već bile u rukama narodne vlasti a od »vojske« nije bilo ni traga. Suđenje je pokazalo prvo koliko je bio nemoćan taj monstruozni pokušaj imperijalista i koliko je naša državna bezbednost budna i sposobna, a drugo, koliko su interesi zemalja socijalizma i narodne demokratije nedeljivi. Na suđenju je razgolićen volstritsko-vatikanski centar aparata špijunaže i diverzije upravljenog protiv demokratskog tabora, presečeni su neki od glavnih konaca jedne opasne mreže, provaljeni neki kanali koji su iz volstritsko-vatikanske centrale vodili u druge zemlje narodne demokratije. Na tome suđenju izišli su na videlo i mnogi konkretni dokazi protiv kardinala Mindsentia, koji je sve dotad pa i do skora zločinodejstvovao u Mađarskoj.

Mađarskoj demokratiji pružena je zagrebačkim procesom velika pomoć, jer je mogla jačim argumentima optužiti Mindsentija i mađarsku reakciju, a svetskoj demokratiji pomognuto je time što je još jednom vrlo efikasno demaskirana volstritsko-vatikanska igra.

Tada, o zagrebačkom procesu, ćutala je sva štampa i propaganda Sovjetskog Saveza i zemalja narodne demokrtije. Tek posle protesta s jugoslovenske strane objavljena je kratka vest da se u Zagrebu sudi grupi špijuna. To ćutanje imalo je vezu s jednom vikom, s vikom, koju je podigla rezolucija Informbiroa, s klevetama protiv naše Partije i njenog Petog kongresa. Naša štampa ni tada ni kasnije nije ni o jednoj zemlji narodne demokratije objavila nijednu neistinitu ili zlonamernu vest. »Borba« je upozorila na to da je suđenje u Zagrebu poslužilo i drugim zemljama narodne demokratije, jer se radi o istom izvoru iz koga dolaze špijuni i diverzanti, a naročito je ukazala na Mindsentia, protiv koga je zagrebački proces dao jake dokaze.

Mindsenti je sad izveden na sud. Budimpeštanska radiostanica, koja svaki dan čita Jugoslaviji smešno glupe lekcije o socijalizmu, doduše i dalje prenosi svete mise, ali je to suđenje u svakom slučaju uspeh mađarske demokratije. Međutim, da li će taj uspeh biti zaista uspeh, ako se i to najopravdanije suđenje iskoristi za diskriminiciju jugoslovenske štampe i države? Još suviše su živi u Mađarskoj razni zli dusi, i to ne samo oni »svi sveci« koji se slučajno nalaze u imenu Mindsentia (mind — svi, sent — svetac), i ne samo aveti sentištvanske krune, nego i duh besprincipijelnog oportunizma koji je veoma opasan za radnički pokret i socijalizam.

Ovaj postupak prema Jugoslaviji, s kojom je Mađarska, kao i druge zemlje narodne demokratije, vezana ugovorom o prijateljstvu, saradnji i uzajamnoj pomoći, dolazi upravo u dane kada je, u nizu nepobitnih dokaza pravilne politike Jugoslavije, Jugoslavija dala svoj odlučni udeo očuvanju jedinstva Svetske sindikalne federacije — koje su američki i engleski desni socijalisti i njihovi lakeji iz drugih zemalja pokušali da razbiju. U praksi Jugoslavija je neophodna gde god se brani mir i demokratija. Ona brani mir i demokratiju, nepokolebljiva u jedinstvu interesa svih demokratskih snaga sveta, uprkos klevetama, izmišljotinama, i pakostima koje dolaze sa strane sa koje ne smeju doći. Novopečeni junaci radio Budimpešte mogli bi imati bar ukusa ako već nemaju principijelnosti ili prosto rečeno poštenja. A mađarske vlasti bi mogle imati malo više političke dalekovidosti. One pristup na suđenje ratnom zločincu Mindsentiu zabranjuju upravo pretstavniku štampe one zemlje koja je mnogo doprinela mogućnosti da se Mindsentiu sudi. I radni narod Mađarske zna šta je Jugoslavija i treba da zna ko je Mindsenti. Laž na jednoj strani slabi istinitost na drugoj— a to nije u interesu ni mađarskoj demokratiji iznutra, niti to doprinosi ugledu onih koji vrše te postupke i vode politiku mađarske demokratije.

J.P.

Lenjinova dvorana u Pragu

U čast 25-godišnjice Lenjinove smrti u Pragu je svečano otvorena Lenjinova dvorana u Narodnom domu, gde je 1912 godine održana istoriska Praška konferencija Ruske socijal-demokratske partije. Dvorana je dovedena u stanje u kome je bila pre 37 godina. U njoj su sakupljeni materijali (fotografije, knjige, rukopisi i rezolucije) koji potsećaju na Prašku konferenciju i na ličnost Vladimira Iljiča Lenjina. Pored ostalog, zbirka sadrži i Lenjinovo pismo Maksimu Gorkom u kome se kaže: »Konačno smo uspeli da savladamo likvidatore i da preporodimo Partiju i njen Centralni komitet. Nadam se da se i vi, zajedno sa nama, radujete.«

Na Narodnom domu svečano je otkrivena spomen-ploča na kojoj je na ruskom i češkom jeziku uklesan sledeći natpis: »Ovde je u januaru 1912 godine održana Praška konferencija ruskih boljševika kojom je rukovodio V. I. Lenijn. Konferencija je položila temelje Partiji novog tipa, lenjinskoj Partiji, Partiji boljševika«.

SOVJETSKI SAVEZ

SMRT BORISA VLADIMIROVIČA ASAFJEVA

U svojoj 65 godini umro je sovjetski akademik Boris Vladimirovič Asafjev, istaknuti sovjetski muzičar i kompozitor, laureat Staljinove nagrade, narodni umetnik SSSR i pretsednik uprave Saveza sovjetskih kompozitora.

Boris Vladimirović Asafjev napisao je niz dela o istoriji i teoriji muzike, a takođe je poznat kao autor baletske muzike.

PREMIJERE U MOSKOVSKIM DRAMSKIM POZORIŠTIMA

U Moskovskom hudožestvenom akademskom teatru (MHAT) izvedena je 25 decembra prošle godine premijera komada A. Surova »Zelena ulica« u režiji M. Kedrova. Pozorište sada priprema pozorišni komad Nikolaja Virte »U jednoj zemlji«.

Isti komad N. Virte priprema i Mali teatar. Režiju će voditi K. Zubov, a scenator je V. Kaplunovski. U pretstavi će uzeti učešća najistaknutiji glumci Malog teatra — K. Zubov, E Gogoljeva, A. Dikij, M. Carev, N. Anenkov i D. Zerkalova.

NOVI UMETNIČKI FILM »SUSRET NA ELBI«

U studiju »Mosfilma« završava snimanje novog sovjetskog umetničkog filma »Susret na Elbi«, po scenariju braće Tur i L. Šejnina. Film režira G. Aleksandrov. Glavni snimatelj je E. Tise, a scenograf A Utkin. U glavnim ulogama igraju J. Jurovski, V. Davidov, Lj. Orlova i F. Ranjevskaja. Muziku za film komponovao je D. Šostakovič.

PREKO 900.000 POSETILACA TRETJAKOVSKE GALERIJE U MOSKVI

Tokom 1948 godine čuvenu Državnu Tretjakovsku galeriju u Moskvi posetilo je preko 900.000 posetilaca. Veliki uspeh doživela su predavanja o stvaranju velikih slikara, koja se održavaju u samim dvoranama galerije. Tim predavanjima prisustvovalo je 50.000 ljudi.

MAĐARSKA

TRIDESETOGODIŠNJICA SMRTI PESNIKA ENDRE ADIJA

Povodom tridesete godišnjice od smrti mađarskog pesnika Endre Adija, u celoj Mađarskoj održane su svečane akademije. Savez mađarskih književnika na dan tridesete godišnjice smrti priredio je svečanu komemoraciju na pesnikovom grobu, kojoj su prisustvovali članovi mađarske vlade.

U velikoj sali Muzičke akademije Savez mađarskih književnika priredio je Veče Adija, na kome su najbolji glumci i umetnici recitovali odabrane pesnikove stihove.

Adije je roden u Erdelju 1877 godine. Napisao je poznate zbirke pesama »Krv i zlato«, »Treba da me volite« i »Ispred mrtvih«, u kojima je izrazio svoje napredne težnje.

Nastavlja se hladni rat protiv američkih pisaca

U američkom listu »Fortune« izašao je nedavno članak Džona Čemberlena, u kome se pisac trudi da dokaže kako je američki trgovački sloj najviše doprineo današnjoj ekonomskoj snazi i visokom nivou civilizacije u Americi. U vezi s tim on podvrgava oštroj kritici engleskog socijalistu Harolda Laskia koji se usudio da u svojoj knjizi »Američka demokratija« nepovoljno okarakteriše američkog biznismena i američku »trgovačku kulturu«. Kako se po Čemberlenovom mišljenju ovakve knjige ne pišu na osnovu iskustva, nego na osnovu knjiga, on osuđuje američku književnost, koja je tobože Laskiju pružila materijal za njegove zaključke. Čemberlen oštro napada gotovo sve poznate američke književnike, kako žive tako i mrtve, što su u svojim delima »iskrivili« pravu sliku američkog poslovnog čoveka. Njegov se gnev izliva na pisce kao što su Džek London, Teodor Drajzer, Sinkler Luis, Norman Mejler, Tejlor Kolduel, Aptn Sinkler, Džon Stejnbek, Robert Uajlder, Artur Miler, Henri Džejms, i dr., dakle ne samo na one koji svesno žele da u svojim delima kažu istinu o američkom životu, nego i one koji su ma gde u svojim delima dali neku realističku sliku američke stvarnosti. Čemberlen se umilostivio da poštedi samo dva pisca, Busa Tarkingtona i Ejna Renda, dvojicu pisaca u koje američka imperijalistička reakcija polaže velike nade. Dos Pasos je kritikovan za svoj roman »Veliki novac« ali je ova kritika puna obzira, pošto je Dos Pasos uvideo svoju »grešku« i »ispravio« je u svojim kasnijim radovima. List »Nju Ripablik«, odgovarajući na Čemberlenov članak, piše: »Ova epizoda bila bi samo žalosna kad ne bi bila i simptomatična. Ona je deo opšte duhovne i moralne psihoze hladnog rata i pretstavlja logično proširenje metoda Komiteta za ispitivanje anti-američke delatnosti, koji stavlja pred sud pisce i filmske producente Holivuda ne zbog njihovog protivdržavnog delovanja, nego zbog njihove ideologije. Njihova greška nije bila toliko u tome što su odbili da kažu pred Komitetom da li su komunisti nego u tome što su u svojim filmovima davali malo laskavu sliku američkog biznismena i što su dozvolili da se kažu rđave stvari o »velikom novcu«.

M. G.

FRANCUSKA

Film o revoluciji 1848 nepoželjan na platnima francuskih bioskopa

Povodom zabrane dokumentarnog filma »1848«, koja je izazvala jednodušne proteste demokratske javnosti, napredna francuska štampa donela je u poslednje vreme niz komentara, koji bacaju punu svetlost na ovu novu aferu u filmskom svetu Zapada.

Dokumentarni film »1848« snimljen je na zahtev francuskog Ministarstva narodne prosvete. Film je istoriski u punom smislu reči; raden je isključivo po dokumentima iz onoga doba, prema gravirama, estampama i crtežima. Film je prikazan pred Odborom za proslavu stogodišnjice 1848 i odobren; isto tako je odobren i od strane Komisije za cenzuru. Međutim, pretstavnik Ministarstva unutrašnjih dela stavio je svoj veto, ističući da »socijalna i politička atmosfera nije pogodna za prikazivanje filma«.

Sa svih strana podigli su se protesti. Pretstavnici Lige za prava čoveka: M. A. Rave, direktor filmskog otseka Lige za prosvećivanje; Kristijan Žak, realizator filma o Anri Dinanu; Žorž Saransol, potpretsednik Filmske kritike; Šarl Spak, pretsednik Sindikata pisaca scenarija, — svi napredni intelektualci i demokratska štampa ističu da je film ostvaren s ukusom i inteligencijom, prema dokumentima koji stoje svakome na raspoloženju u bibliotekama, i da nema ničeg tendencioznog ni u slikama ni u komentaru. Katolički pisac Luj Marten Sofje čudi se motivaciji zabrane ovog filma i pita: »Zašto nepogodan? Za istorisku evokaciju jedne revolucije iz koje se rodila II republika? Zar je IV republika tako slaba ili ima tako nečistu savest, da ne može da podnese čisto i autentično svedočanstvo istorije?« On pored ostalog ističe:

»Politička i socijalna atmosfera nije nikada pogodna ako se pod tim razume da bilo kakva istoriska evokacija može izazvati različita tumačenja. Vlada koja izjavljuje da je za slobodu duha — mora je ne samo poštovati, već joj davati i potstreka. Inače će izneveriti svoj mandat«.

Blagodareći svim tim glasovima koji su se digli da traže njegovo »puštanje na slobodu«, film »1848« biće najzad odobren, pod uslovom da se izbriše završna rečenica: »Ali ova istorija nije završena . . .«

R. N. H.

NORVEŠKA

KNJIGA O. DAVIČA NA NORVEŠKOM JEZIKU

Napredno norveško izdavačko preduzeće »Falken« u Oslu izdalo je knji gu Oskara Daviča »Među Markosovim partizanima«, u prevodu S. Suzina.

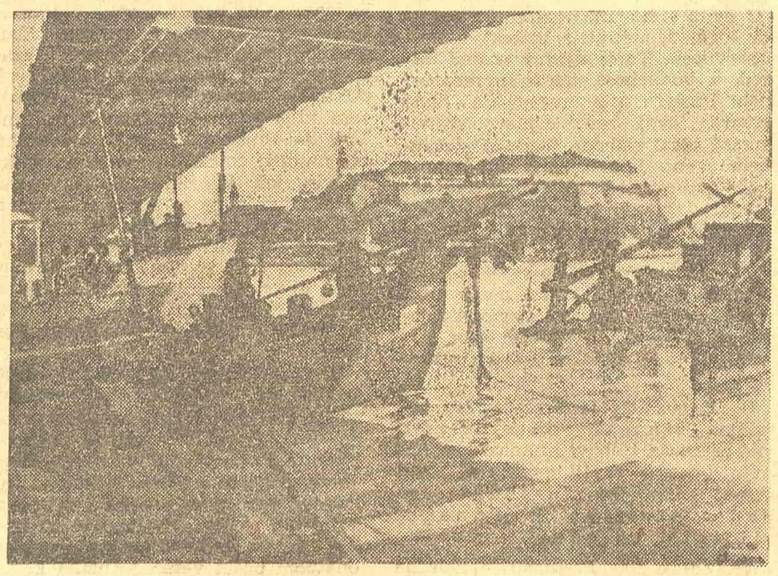

Pogled na Petrovaradin

Rad Tomislava Krizmana

Ratni zločinci kao ugledni arbitri

Ovih dana u Zapadnoj Nemačkoj okupacione vlasti izvele su pred sud pretsednika Komunističke partije Zapadne zone Rajmana, a da bi stvar bila jasnija, u isto vreme pustile su iz zatvora ratnog zločinca, istaknutog Hitlerovog saradnika fon Papena. Činjenice u ovom članku time dobijaju svoju jezivu poentu.

Još 27 jula 1943 godine, — dakle u vreme kada su se na istočnom frontu i u porobljenim zemljama Evrope vodile žestoke borbe protiv fašističkih agresora, protiv fašizma kao oličenja zoološke mržnje prema svemu naprednom u svetu, prema progresivnom čovečanstvu, — pukovnik Vinlok, pretstavnik američkog ministarstva vojske, na jednom savetovanju dao je sledeću ciničnu izjavu:

»Uopšte uzev termine »fašista«, »nacista« treba izbaciti iz našeg rečnika. Pamtite da za nas, Amerikance, i za buduću Evropu, do danas nepopularni nacional-socijalisti mogu biti i biće korisniji i pogodniji od raznih antifašista i uopšte demokrata. Mi, Amerikanci, uspostavljaćemo nov poredak u Evropi, a za to su nam potrebni mnogobrojni i po svom duhu i ubeđenju nama bliski kadrovi . . .«

Još onda se američka reakcija, kojoj je nacistička Nemačka pretstavljala samo jednu od etapa ka ostvarenju daljih megalomanskih osvajačkih snova o uspostavljanju dominacije u svetu, prikriveno ali organizovano i sistematski pripremala da na svaki način, pa i putem angažovanja »nepopularnih nacional-socijalista«, guši napredne snage u posleratnoj Evropi. Što se više primicao kraj trećem rajhu sve više su se američkim monopolistima nemački esesovci i gestapovci ukazivali na političkom horizontu kao vrlo pogodni saveznici u uspostavljanju američkog poretka u Evropi.

Ništa zato što glajhštaltovana nacistička savest nemačkih i drugih ratnih zločinaca nosi mnogobrojne zločine, sve one koncentracione logore u kojima su milioni ljudi umirali svesni da daju živote za lepšu sutrašnjicu, sve one jezive dušegupke i krematorijume, svu onu sablasnu šumu vešala, sav onaj očajni zemaljski inferno u kome su se u krvi gubili, jednom za svagda, jauci i krici bezbrojnih žrtava; ništa zato što je zahtev slobodoljubivog čovečanstva da se vinovnici svih narodnih patnji i užasa rata po pravdi kazne neumoljivo opravdan; dolarski avanturisti, u svojoj ratnoj histeriji ne prezajući ni pred čim, poduhvatili su se da, za postizanje ciljeva svoje posleratne politike, u ratnim zločincima osiguraju sebi potrebne »kadrove« kojima će smišljeno rukovoditi i politički ih reaktivirati kako bi onemogućili dalji porast demokratije u svetu. Ne mari ništa što su biografije ovih »kadrova« ispunjene mnogobrojnim zločinima.

Reči pukovnika Vinloka, izgovorene 1943 godine sa profetističkim prizvukom, našle su svoju žalosnu potvrdu i u nedavnim vestima naše i inostrane štampe o sudbini nekih ratnih zločinaca. Tako, na primer, čistokrvni američki Vojni sud u Nirnbergu smanjio je Ilzi Koh kaznu večite robije na četiri godine, iako se radi o famoznoj i po zlu čuvenoj hitlerovki, ženi esesovskog pukovnika Karla Koha, komandanta buhenvaldskog koncentracionog logora, jako je utvrđeno da je ova monstruozna žena svojeručno, posle dugotrajnih mučenja i prebijanja, poslala u smrt tolike žrtve svoje razuzdane životinjske pasije — da bi od tetovirane ljudske kože pravila abažure u svojoj raskošnoj vili. Ovakav postupak američkog Vojnog suda prema ovoj »crvenokosoj kraljici Buhenvalda«, koja je u svoje vreme do krvi šibala ljude u logoru, nije ni malo slučajan. Zna se da u Nirnbergu ratni zločinci, između ostalog, dobijaju godišnji dopust. Postoje čak i gledišta da njihova zločinačka dela ne pretstavljaju nikakav krivični prestup, da zločini koje su na osnovu mita o rasi i krvi počinili nisu nikakvi zločini već podvizi koje će, ako američka reakcija uspe da maršalizira ljudske savesti, dobiti svakako i zvanično priznanje u vidu ordenja, zvučnih titula i drugih pompeznih dekoracija.

Atomski politički krugovi već idu tim sramnim putem jer su im potrebni novi gaulajteri Evrope. Nedavno je pre roka pušten iz zatvora V. Alfred Taner, koji je Finsku dosada uvalio u dve katastrofe. »U zatvoru sam se osećao izvrsno, jer mi je savest čista: ja sam nevin« — izjavio je po izlasku iz zatvora. No demokratski narodi nisu zaboravili reči koje je on izgovorio 24 septembra 1943 godine: »Naš jedini neprijatelj bio je i ostaje SSSR«. Ratni zločinac Taner još uvek se nalazi na tim svojim antisovjetskim pozicijama i baš zato je on i potreban zapadnim imeprijalistima. Politički rečnik Tanera sasvim je identičan rečniku kojim se danas služi Bevin. Pojava Tanera na političkoj pozornici znači da će on odigrati ulogu koja mu je, dok je bio u zatvoru, već unapred u Vašingtonu i Londonu određena, ulogu koju je on u svih pet činova poznate drame finskog naroda vistruozno tumačio. Naviknut da bude tuđinski plaćenik, on će, van svake sumnje, nastojati da, protivno životnim interesima finskog naroda, politici Finske da njen »tradicionalni pravac«, tj. da, po svojoj rehabilitaciji, uz pomoć svojih naredbodavaca i zaštitnika, zavede antisovjetski kurs u politici finske republike. Već sada on se oseća i ponaša kao gospodar situacije u zemlji i štampi, daje političke izjave. No, jedno je jasno: njegov put ni u kom slučaju ne može da bude put finske demokratije. Ma šta činili njegovi zaštitnici u pogledu njegove rehabilitacije on je bio i ostaje zagriženi neprijatelj finskog naroda, čije demokratske težnje i stremljenja ne mogu sprečiti razni Taneri.

Potpuno je u skladu sa razvojnom linijom američke politike u Bizoniji koja je kulminirala u skandaloznom oslobođenje feldmaršala Lista Vajhsa i ostalih nemačkih vojskovođa, što su se nedavno vrata zatvora, po milosti anglo-američkih vlasti, otvorila i jednom Hjelmaru Šahtu, najbližem Hitlerovom saradniku i saučesniku u ostvarenju manijačkih planova o osvajanju sveta i gospodstvu bogomizabrane germanske rase. Ali i ovde, u ovom slučaju, američki imperijalisti postupili su promišljeno. Šaht nije jednostavno pušten iz zatvora. Svakako da se okoreli zločinac ne bi osećao sigurnim u svojoj hitlerovskoj koži da prethodno nije razglasio »obračun« sa svojom nepopularnom prošlošću. Kao rezultat dugih zatvorskih meditacija on je, uz blagoslov bizonskih vlasti, štampao u Štutgartu i Hamburgu knjigu koja nosi zvučan naslov: »Obračun s Hitlerom«. Ovoj knjizi dat je neobično širok publicitet i ima tiraž od 350.000 primeraka. Ona treba da odigra ulogu efikasnog sredstva u rehabilitovanju njenog autora, zloglasnog ratnog zločinca, u njegovom političkom reaktiviranju. U onoj poplavi memoarske literature poznatih fašista i profašista u Zapadnoj Nemačkoj, počev od knjige vajmarskog političara, »krvavog psa« Gustava Noske, pa do »dnevnika« Gebelsa i Eve Braun, ova knjiga sama za sebe pretstavlja izrazito politički akt. Ta knjiga, kao i samo puštanje Šahta na slobodu, znači kriminal svoje vrste na političkom planu. Šaht izlaže i na sav glas reklamira svoj politički i ekonomski program.

Memoarski oblik koji knjiga ima poslužio je Šahtu kao sredstvo i pogodan pretekst kako bi nesmetano izneo svoje ultrareakcionarne političke koncepcije. Knjiga ima u prvom redu namenu da prikaže Šahta kao glavu antihitlerovskog pokreta u Nemačkoj i dokaže čitaocima — ukoliko ih tako duhovno ograničenih ima — kako je Šaht, ma da je sarađivao s Hitlerom, bio istaknuti pretstavnik »unutrašnjeg otpora«. Za svoju delatnost kao jednog od istaknutih Hitlerovih saradnika Šaht nalazi sve same plemenite i humane razloge. Svoj dolazak na mesto pretsednika Rajhsbanke on objašnjava hrišćanskom željom da milionima besposlenih — koji su inače u ratu bili topovska hrana — pruži posla i hleba. Trudeći se da se prikaže velikodušnim samarićaninom u odnosu na nemačko radništvo, koje dobro pamti tu »darežljivu« bankarsku ruku, on se, zatim, pojavljuje u herojskoj ulozi Hitlerovog protivnika koji je u nacističkom zverinjaku jedini uspeo da sačuva neokaljanu dušu pravednika, a u Hitlerovu vladu je ušao po njegovim vlastitim rečima punim pritvorstva i smišljenog lukavstva — samo zato da bi je iznutra minirao. »Ja nisam bio pasivni posmatrač — ponosno uzvikuje Šaht, čeprkajući po svojoj kriminalnoj prošlosti — već sam svim svojim bićem nastojao da hitlerovski režim uvedem u mirni, tihi farvater.*) Taj zadatak — od koga su umakli demokratski političari — ja sam preuzeo na sebe«. Šaht iznosi zatim niz svojih, u zatvoru izmišljenih, »antifašističkih podviga«. Neka je Šaht i radio — kako ističe — na uklanjanju Hitlera s vlasti, no očigledno, i u tom slučaju, on je imao za cilj nastavak i uspešnije sprovođenje hitlerovske politike. Šaht se odriče Hitlera utoliko što ovaj nije uspeo da ostvari ciljeve germanskog imperijalizma ali je dao sve od sebe da te ciljeve opravda, prikazujući ih u što bezopasnijem vidu, iako se zna da se tu radi o porobljavanju i podjarmljivanju drugih naroda.

Zločincu nije nedostajalo mašte u prikazivanju svojih zlodela. Pa ipak, kroz knjigu, u kojoj je dao mnoga ilustrativna priznanja, jasno se ocrtava njegova odvratna zoličnačka fizionomija, krvavi lik ubeđenog, doslednog imperijaliste i fašističkog špijuna koji je još pre rata i u toku samog rata održavao tesne veze s američkim monopolistima, sa uticajnim bankarima iz »kuće Morgan«, a sada, u novim uslovima, nastavlja sa svojim propovedima o potrebi tesne saradnje nemačkih i američkih monopolista.

Recept koji Šaht daje za rešenje »nemačkog pitanja« predviđa uspostavljanje »kondominijuma« američkih i nemačkih monopola u nemačkoj privredi, s tim što bi nemački monopoli u tom savezu igrali ulogu mlađih partnera. Šaht je vatreni pristalica Maršalovog i Huverovog plana kojima se omogućava uspostavljanje tehničke i ekonomske moći nemačke teške industrije i čiji je smisao — aktivno učešće nemačkih monopola u ostvarenju američke agresije protivu Sovjetskog Saveza. Šaht se, dalje, ne usteže da otkrije imperijalističke apetite prema zemljama Jugoistočne Evrope i da nagovesti kako su Nemačkoj tj. nemačkim monopolistima, potrebne kolonije. Sve to govori da nemački monopolistički krugovi nisu izvukli nikakve pouke iz tek minulog rata i da se nisu odrekli svojih imperijalističkih snova.

Knjiga koju je napisao Šaht nema za cilj da rehabilituje samo njenog autora već i fašizam kao takav. Hitler je rđav a fašizam je dobra stvar — treba da glasi zaključak koji hoće Šaht da nametne nemačkom narodu. Ovaj zagriženi nacista i sada je na pozicijama fašizma i gleda na njega kao na jedinu »nemačku ideologiju«. Nazivajući sebe demokratom, masonom, pobožnim hrišćaninom i socijalistom, on se ujedno izjašnjava protiv republike a za monarhiju, on odlučno i neumoljivo istupa protivu agrarne reforme kojom bi bili podrezani koreni junkerstvu, on je ogorčeni protivnik demontiranja fabrika vojne industrije i plaćanja reparacija, žestoko osuđuje denacifikaciju i zahteva neodložno vraćanje svih »iskrenih hitlerovaca« na najviša mesta, svim bićem zalaže se za borbu protivu »komunističke propagande« šireći strah od »boljševičke opasnosti«, sve dakle u skladu sa politikom koju sprovodi anglo-američka reakcija u Bizoniji. Jednom reči, Šaht je ostao Šaht, stari i ovejani hitlerovac, kome se ni jedna dlaka na njegovoj vučjoj koži nije promenila, konsekventan u svojoj zločinačkoj ćudi. Drugo se i ne može očekivati. Od njegovog obračuna s Hitlerom ostao je samo naslov na koricama knjige, koja je sva prožeta idejama ratnog revanša.

Zanimljiva strana knjige i u tome je što Šaht razotkriva svoje tesne veze sa pojedinim liderima međunarodne reakcije. Između ostalih, on tu među svoje prijatelje ubraja poznate ratne huškače: Čerčila, Huvera i Leona Bluma.

Puštanje iz zatvora poznatih potpaljivača rata i onih kojima je zločin bio profesija, kao i »milosrđe« anglo-američkih vlasti prema njima, jedan je od dokaza više one zavere u međunarodnim razmerama protiv demokratije, protiv nastojanja širokih narodnih masa da se osigura trajan mir u svetu. Na volstritskim potpaljivačima rata — koji su zahvaćeni kultom brutalne sile, kojima su ničeovske lirske teme, kao i za naciste, postale jevanđelje sile, volja za moć — leži ogromna odgovornost pred istorijom. Njihovo podržavanje ratnih zločinaca ima za cilj zarvijanje i raspaljivanje elementarnih, mračnih, životinjskih instikata. Njihov moral, — ako uopšte vredi govoriti o nekakvim moralnim principima kada je reč o njihovoj politici, — jeste moral džungle, moral razuzdane horde. Ma koliko nastojali da iz svog rečnika izbace termine »fašista« i »nacista« oni neće uspeti da obmanu slobodoljubive narode, koji su iskusili značenje tih reči i dobro upoznali zversko lice fašizma. Narodi su na delu upoznali svoje zaklete neprijatelje i umeće da se obračunaju s njima Pokušaji anglo-američke reakcije da rehabilituje dokazane zločince samo su izraz moralne bede i bankrotstva svetske reakcije, izraz njene političke nemoći i straha nad vlastitom sudbinom.

Antonije MARINKOVIĆ

*) Holandska reč vaarwater — sredina reke, prolaz za lađe.

MEĐU NJIMA

Neprilike gospodina Sartra

Francuski egzistencijalistički pisac Pol Sartr priredio je nedavno jedno neprijatno iznenađenje svojim američkim prijateljima i zaštitnicima. Sartr je tužio pariskom sudu Luisa Nagela svog američkog izdavača, zato što je ovaj dozvolio da se adaptacija njegovog komada »Prljave ruke«, pod na slovom »Crvene rukavice«, izvodi u Baltimoru, Nju Hejvenu i Bostonu, a priprema i na Brodveju kao »obična vulgarna melodrama sa antikomunističkom tendencijom«.

Na to je Ted Haris, koji je komad režirao u Njujorku, izjavio da je komad, istina malo skraćen, ali, ako on pretstavlja »vulgarnu melodramu sa antikomunističkom tendencijom«, kako je to naveo Sartr u tužbi, onda je pre svega pisac sam za to kriv, jer ga je tako napisao.

Kako je već od ranije poznat antikomunistički stav Pola Sartra, a i njegovih američkih prijatelja, poverovalo bi se da je po sredi neka šala. Međutim izgleda da se radi o sledećem: Amerikanci su, kao praktični i poslovni ljudi, da ne bi »gubili vreme« oko raznih Sartrovih egzistencijilističkih, literarnih konstrukcija, skratili komad i tako prikazali bez literarne fasade njegovu pravu suštinu — antikomunističku tendenciju.

Pol Sartr im sada svojom tužbom poručuje otprilike sledeće: Lepo je od vas što ste pravilno shvatili moj komad, ali nije trebalo da to i otvoreno pokazujete. Vi živite u Americi i vama je lakše, ali ja živim u Francuskoj gde ima oko dva miliona komunista i gde takve otvoreno tendencio-zne melodrame već odavno ne idu. Zato za vašu indiskreciju izvolite platiti toliko i toliko — u dolarima. Antikomunizam za antikomunizam, a pozorišni komadi za pare!

I zaista pojavio se jedan novi momenat, koji potvrđuje da je Sartr u ovom slučaju otprilike tako rezonovao Mis Darlinpl, zastupnik autorskog prava g. Sartra u Engleskoj i Americi, izjavila je da je Sartr u razgovoru s njom bio postavio kao jedini uslov »da pretstave njegovih komada u Americi treba pre svega da imaju finansiski uspeh, a da on ne želi da se meša u ideološka pitanja«. Prema tome izgle da da se g. Sartr kasno setio da pazi na »umetničku čistotu« svojih dela.

A možda ni u Americi više ne prola ze sartrovske melodrame i možda je i ova tužba samo reklamni trik?..

M. G.

»NEUMESNE ŽELJE«

Kada je jedno izdavačko preduzeće u Engleskoj nedavno preduzelo izdavanje knjige »Naša je dužnost — da ne diskutujemo«, koju su napisali osam britanskih oficira, vojne vlasti su demantovale glasove o tome da će ova knjiga zacelo biti zabranjena.

Pa ipak, neposredno pred objavljivanjem, knjiga je stvarno zabranjena. A britanska štampa počela je da otkriva prave razloge zabrane. Osam autora izrazili su u svojoj knjizi želju da svet više ne doživi strahote jednog novog rata. Ali Intelidžens servis — naglašava se u štampi — smatrao je ove želje neumesnim, te tako knjiga nije mogla da dopre u knjižare.

OSVRTI NA KNJIGE

Mihailo Lalić: „Izvidnica"

IZDANJE »PROSVETE« — BEOGRAD

Knjige pripovedaka i pesama koje su do blizu kraja prošle godine izlazilo iz štampe sadržavale su u glavnom zbirke u kojima je zastupljen veliki deo predratnog književnog stvaralačkog rada naših pisaca. Knji ge koje su objavljene na kraju prošle godine i koje se sada objavljuju sve više iznose plodove posleratnog književnog stvaranja, sve je više zastupljeno u njima prikazivanje života i lika čoveka koji je izrastao iz narodnooslobodilačke borbe. Zbirka »Izvidnica« Mihaila Lalića sakupila je u najvećem delu književne radove koje je pisac objavio u listovima posle 1944 godine.

Ove pripovetke sa malim izuzetkom obrađuju motive iz narodnooslobodilačkog rata. Glavni motiv koji se provlači gotovo kroz sve njih je borba naroda protiv okupatora i izdajnika, borba sa talijanskim okupatorima i četnicima, mučenje i stradanje naroda u kaznenim ekspedicijama, nepokornost naroda osvajačima. U knjizi Mihaila Lalića piše povest o narodnooslobodilačkoj borbi čovek iz naroda, piše je živim narodnim jezikom, trudeći se da povest knjiški ne doteruje, da događaje knjiški ne konstruiše već da ih opiše u surovosti i težini stvarno doživljenog.

Opisujući događaje iz narodnooslobodilačke borbe, Lalić je pratio žilavu i upornu borbu sela i seljaka iz kraja koji mu je vrlo poznat i blizak, za koga ga vezuju i mladost i ustaničke tradicije koje žive u tom kraju. Njegove pripovetke daju doživljaj jak, neposredan, proživljen u jednom ambijentu u kome je pisac srođen i sa prirodom i sa čovekom. Snaga borbe i trpljenje muka je sva u tvrdoći, u nesavladljivoj otpornosti, u nesavitljivosti koja u smrtnoj opasnosti postaje još tvrdokornija. Čovek koji se u Lalićevim pripovetkama bori sa okupatorom saliven je od čvrstine, upornosti i istrajnosti. U njemu ima sirove jednostavnosti, u njemu nema razmetanja i precenjivanja. Iz te sirove jednostavnosti Lalić je prilazio prikazima ratnih događaja.

Njegovo pripovedanje je po svojim motivima okrenuto opisima muka i stradanja naroda njegovog kraja u borbama protiv okupatora. Taj kraj ima svoju specifičnost. On se, posle prvog talasa ustanka, nalazio izdvojen i udaljen od centara narodnooslobodilačke borbe. On je bio zaokružen neprijateljskim snagama pod jakim i čestim udarima kaznenih ekspedicija. Na njegovom terenu bila je strahovlada četnika. Četnici su klali, masakrirali nepokoreni narod, punili tamnice, ali nisu bili u stanju da unište otpor. Teren na kome se odigrava narodnooslobodilačka borba u Lalićevim pripovetkama je poprište oružanih sukoba sa okupatorom i izdajnicima, ali pre svega taj teren je i mučilište. To je uslovilo da se u Lalićevom pripovedanju ispolji tragična nota koja se provlači u njegovim pripovetkama i da prevlada sumorna oblačnost u njima, u njihovoj sadržini. Prikaz poprišta borbe kao mučilišta sadrži momente koji su veoma snažni i slikoviti u tragičnosti. To je opis pogibije onog dečka u pripovetci »Posmrtne poruke« koji pokušava da se bekstvom spase klanja i pada opet u ruke dželatima, to je slučaj sa onim streljanjem oca i sina u vrlo sadržajnoj priči »Pusta zemlja« kada otac, da bi zadržao za sebe sina, dovodi ga u neizbežnu smrt.

Nota tragičnosti koja je izbila iz uslova u kojima je pisac doživeo narodnooslobodilački rat, sam postupak pisca u obradi svojih doživljaja, u tome da ostaje u njima, da se ne nadvisuje nad njima, učinio je da se u njegovim pripovetkama ne oseća ono junaštvo podviga, ono svetlo, veliko, vodeće u narodnooslobodilačkoj borbi, ono što je podizalo, čeličilo i preobražavalo ljude. Već u motivima koji su svi izbili iz doživljaja ratne situacije na periferiji narodnooslobodilačke borbe sadrži se položaj boraca koji je u većem broju ovih motiva bespomoćan. To su mučenja po zatvorima, klanja, streljanja, ubijanje ranjenika, staraca i dece. To su pustošenja i uništavanja naroda od strane četnika. U pripovetkama Mihaila Lalića narod nije pasivan prema tome, nije samo u zbegu, već i u ljutoj borbi, u nepokornosti smrti, u prkosu, odvažnosti, visokoj karakternosti u najopasnijim trenutcima života. No veličina držanja boraca ipak ne nadvisuje sliku bezobzirne i istrebljivačke surovosti okupacije u realističkom postupku Mihaila Lalića. Borba opisana u pripovetci »Izvidnica« ne izražava onu heroiku narodnooslobodilačkog rata u kojoj je od velikog značaja svest, predviđanje, strategisko uništavanje neprijatelja. Izvidnica u toj pripovetci nagazi na neprijatelja i partizanski odred potuče ga zato što je nagazio na njega i iznenadio ga na spavanju. Opisi u toj pripovetci su veoma živi i verni, u njoj ima dobro nađenih karakterističnih detalja i senčenja likova, ali u samoj fabuli ne leži primer one epopeje rukovodeće sile narodnooslobodilačke borbe, koji je pisac u njoj hteo dati.

Sve pripovetke koje je Lalić posvetio u ovoj knjizi motivima iz narodnooslobodilačke borbe ubedljivo pokazuju da je on duboko uživljen u događaje koje je sagledao iz bliza, da je poneo u sebi i zemlju na kojoj su se ti događaji odigravali i ljude koji su u njima bili akteri. On je težinu surovosti i tragičnosti tih događaja uneo u svoja pripovedanja. Postigao je da ona budu upečatljiva svojom istinitošću razvijajući događaje u svome životnom toku. Borci u njegovim pripovetkama izrastaju iz naroda. Oni su seljaci, no pored toga što ima među njima seljaka komunista, ima u Lalićevom pripovedanju i stihijnosti u tom izrastanju. U pripovetci »Tri dana« javlja se junaštvo u borcu u času smrtne opasnosti iako se trenutak pre toga pokolebao, izgubio veru u narodnooslobodilačku borbu. Stihijnost je u nekoliko vezana u Lalićevom pripovedanju i za ustaničke tradicije prema kojima Lalić ima žive ljubavi i kulta.

Naklonost Lalića prema epskom, prema slobodarskim tradicijama svoga kraja inspirisala ga je da kreira jedan lik koji je najsvetliji u njegovom pripovedanju, a to je lik Rade Bašića, hrabrog i popularnog odmetnika iz vremena austro-ugarske borbe koji je svoje slobodarstvo preneo i u narodnooslobodilačku borbu. Lalić je uspeo da u njemu oživi izvesne karakteristike i viteške crte naroda. Rade Bašić ima nečeg epskog u svojoj ličnosti. On je ustanik, slobodar, neustrašiv, viteški karakter, nepokoran zavojevaču. On je patriot, ponosan svojim narodom, častoljubiv, pun prezrenja za izdajice, za četnike. Lalić ga je prikazao u ambijentu u kome je njegova markantna boračka ličnost sputana. No i u tom ambijentu on je velik, velik u svojoj ponositosti, nesavijenosti, moralnoj čistoti, poštenju i prirodnosti. U njegovoj karakterizaciji ima sklada, realističke plastičnosti i vernosti, a sa vrlo malo ilustrativnih detalja Lalić je postigao da u živom realističkom portretu prikaže njegovu markantnu ličnost u snazi marcijalne muškosti, nepokolebljivosti i hrabrosti. Naročito je izrazita njegova impozantnost, njegova viteška mirnoća, u momentima panike, kada je sve oko njega uzrujano i usplahireno.

Lalić je saživljen sa životom ljudi iz naroda svoga kraja. On poznaje njihove osobine, njihove osobenosti, mentalitet i psihologiju. Kada piše njihovu istoriju on je među njima i u njima. On zna kako oni izražavaju svoju misao, svoju ljubav i svoju mržnju. On poznaje njihov govor, njihove međusobne odnose. Ličnosti u Lalićevim pripovetkama govore svojim narodnim jezikom. Iz njihove riznice jezika on crpe blago za svoje sugestivne književne opise prirode, podneblja, ljudi, događaja. On se pomalo sa tim blagom i razmeće, ne zadržavajući se uvek na prostoti, jedrini i živopisnosti bogatstva jezika. A jezik u njegovim pripovetkama je zaista lep, preliva se u svojoj svežini, prirodnosti i čistoti.

Lalić u slikanju čoveka iz naroda svoga kraja ne daje još ono što je najtipičnije u njemu, ne uspeva mu još da zahvati dublje u mudrost naroda, da iznese ono što je najjedrije u narodnoj duhovitosti, ali njegov čovek nije književna shema, on je istini, i Lalić ima književne snage da ga prikaže na razvojnom putu i životno i književno realistički ubedljivo. U pripovetci »Pusta zemlja« lik Sretka je izrazito lik živog čoveka jer je Lalić uspeo da u vrlo kratkom crtama prikaže njegova svojstva seljaka koji drhti nad svojom imovinom i životom svoga sina, koji sve prikrva u sebi ali koji bukne elementarnom snagom u času smrtne opasnosti.

Mali broj Lalićevih pripovedaka ostavlja utisak celine. U jednom broju pripovedaka kao što su na primer »Tri dana«, »Vučići«, »Pobjeda na Šancu«, ne razaznaje se ispoljenije osovina na kojoj se drže ispripovedana zbivanja. Opisi bitke su tu vrlo živi, ali ih jedna izrazitija fabula ne povezuje, ili ta fabula nije pripovedački tako pretstavljena da ona ostane žive u svesti čitaoca kada se svi detalji pozaboravljaju. Pripovedaču Laliću pretstoji još da reši izbor motiva za pripovetke, takvih koji će nositi u sebi tipsko iz života, jedinstvenijih, reljefnijih sažimajućih fabula. Da je on na putu da te probleme reši pokazuju pripovetke »Rade Bašić«, »Pusta zemlja«, »Pretsmrtne poruke« koje se pamte, koje svoje jako umetničko i realističko dejstvo postižu i snagom svojih koncepcija i jedinstvom obrade. Kao put ovog ovladavanja materijom navešću i primer »Slučaj Kerošev ća« gde je Lalić uspeo ra reportažni materijal realističkom književnom obradom uzdigne do umetničke pripovetke.

Laliću kao pripovedaču pretstoji i savlađivanje kompozicije pripovetke. U njegovim pripovetkama ili nedostaje (češće) ona poenta u kojoj se sažme dramatska zbivanja i događaja, u kojoj kulminira ono što je najemotivnije, najpotresnije u zbivanju i doživljajima, ili je (ređe) takva poenta konstruisana i kao pridodata pripovetci. Poenta u pripovetci »U planini« je očevidno stilizovana sa potsećanjem na epsku poeziju, u pripovetci »Vučić« je u izvesnoj meri rasplinuta, u pripovetci »Pobjeda na Šancu« neuzbudljiva i nepotresna itd. U živoj, vrlo emotivnoj pripovetci »Pretsmrtne poruke«, konstruisana poenta sa čobaninom ruši veoma snažnu i impresivnu realističku uverljivost koju ta pripovetka nosi.

Vrlo plastična u istinitosti i izrazitosti je u Lalićevim pripovetkama slika krvoločnosti četnika u vreme okupacije. Ta slika je jedna od najuspelijih u dosadašnjoj literarnoj obradi ovog motiva. Monstruoznost njihovih zverstava nad narodom ispoljava se iz njihovih postupaka koji su sa snagom životne istinitosti pretstavljeni u Lalićevim pripovetkama. Izdajnički oružani ološ osvetljavan je sa svih strana njegovih zločinstava, u njegovom divljaštvu, podlosti, proždrljivosti, bezdušnosti, bestijalnosti i kukavičluku. Nakaradnost četnika kao ljudi ispoljava se ne iz toga što bi Lalić tu nakaradnost potcrtavao, već iz njihovih verno, životno sadržajno prikazanih nasilja nad nezaštićenima, nad ranjenicima, starima, ženama, decom, nad zatvorenicima. Ima epskoga u onoj slici pripovetke »U zbegu« starih i nejakih koji se listom uklanjaju od četničke krvoželjnosti, uništavanja i pustošenja.

Mihailo Lalić je kao pripovedač u razvitku. On je i sa ovim svojim pripovetkama koje su sakupljene u zbirku zauzeo lepo mesto u savremenom stvaralaštvu naše književnosti. Njegov pripovedački rad u svome sazrevanju pokazuje kvalitete realističkog tretiranja doživljene stvarnosti. Književne kritike, uredništva časopisa, udruženje pisaca morali bi se založiti da se pripovedački talent Mihaila Lalića još više razvije i donese još bolje umetničke rezultate.

Velibor GLIGORIĆ

Otvaranje Instituta za društvene nauke

U trećoj godini svog Petogodišnjeg plana narodi Jugoslavije neumorno i s nesmanjenim elanom produžuju delo izgradnje socijalizma u svojoj zemlji. Oni svakog dana postižu nove uspehe i pružaju tako najrečitiji i najstvarniji odgovor svima onima koji im čine zapreke i smetnje u tom radu: i imperijalistima koji se ne mogu pomiriti s činjenicom što se Jugoslavija istrgla iz kruga kapitalističkih zemalja i »kritičarima« iz zemalja narodne demokratije koji sipaju na našu Partiju i na naše narode klevete zbog tobožnje izdaje socijalizma.

U takvom položaju, pored proširenja mobilizacije snaga svih trudbenika na ostvarivanju Petogodišnjeg plana, pojavio se problem sistematskog rada na podizanju visokokvalifikovanih kadrova koji će teoretskim uopštavanjem postignutih rezultata da ti potsticaje za nove uspehe u izgradnji socijalizma, čuvati i produbljavati čistotu u ideološkoj borbi, davati teoretske smernice za rukovođenje celokupnim naučnim radom kod nas, razraditi sa stajališta marksizma-lenjinizma našu prošlost, našu narodnooslobodilačku borbu i njene rezultate, naše kulturno nasleđe i čitavu problematiku koja je s tim povezana.

Svi ti razlozi uslovili su potrebu formiranja jednog naučnog centra gde bi se koncentrisao ovaj rad. Taj centar biće Institut za društvene nauke koji je otvoren 3 februara u Beogradu.

Svečanom otvaranju prisustvovali su: član Politbiroa CK KP Jugoslavije Milovan Đilas, član CK KP Jugoslavije Veljko Vlahović, ministar za nauku i kulturu Vlade FNRJ Rodoljub Čolaković, direktor Direkcije za informacije Vlade FNRJ Vladimir Dedijer, predavači i slušaoci Instituta.

Svečanost je otvorio direktor Instituta za društvene nauke Boris Ziherl, a zatim je u ime Savezne vlade govorio ministar za nauku i kulturu Rodoljub Čolaković. Drug Čolaković je, između ostaloga, rekao:

— Osnivanje Instituta za društvene nauke pretstavlja važan datum u našoj socijalističkoj izgradnji, u borbi za socijalističku Jugoslaviju. Uloga društvene svesti u izgradnji socijalizma igra ogromnu ulogu, što je sasvim razumljivo kada se ima na umu činjenica, da je to prva društvena zajednica u razvitku čovečanstva u kojoj ljudi, savlađujući stihiju u odnosima proizvodnje — osnovnim odnosima svakog društva — svesno izgrađu u svoj vlastiti život, što znači da njihova društvena aktivnost u sve većoj meri ima za posledicu ono što su oni unapred postavili kao svoj cilj. To u suštini pretstavlja onaj, po Engelsovim rečima, »skok iz carstva nužnosti«, u kome se kretalo čovečanstvo u svim antagonističkim društveno-ekonomskim formacijama, »u carstvo slobode« kome, po neumitnoj zakonitosti istoriskog razvitka idu narodi, savlađujući borbom sve prepreke na tom putu.

Naša domovina srećna je što spada među one zemlje koje su na dnevni red kao svoj neposredni zadatak postavile izgradnju takvog »carstva slobode«. To je bilo mogućno blagodareći pobedi koju je naša radnička klasa u savezu sa ostalim trudbenicima izvojevala u našoj revoluciji. A ta pobeda je mogućna i postignuta zato što je na čelu naroda šla takva partija kao što je naša Komunistička partija na čelu sa drugom Titom.

— Stanje na ideološkom frontu u našoj zemlji — rekao je dalje ministar Čolaković — ne zadovoljava, iako su u tom pogledu učinjeni veliki napori i postignuti značajni rezultati. U našim školama, na univerzitetima, u akademijama nauka još se oseća uticaj nama tuđih, nenaučnih i reakcionarnih shvatanja koja sprovode ljudi koji ili nisu sposobni ili neće da prihvate naprednu naučnu misao. Mi još nemamo dovoljno kvalifikovanih ljudi koji bi ih mogli zameniti na mestima s kojih oni ta shvatanja sprovode. Ovo naročito važi za društvene nauke, za onu široku naučnu oblast u kojoj se najlakše kamufliraju razni reakcionari i nadrinaučnici. A upravo u toj oblasti pred nama su ogromni zadaci. Na primer: treba podvrći ponovnoj oceni s gledišta nauke svu našu prošlost i odredi tu ono što pretstavlja naše kulturno nasleđe; treba dublje izučavati i razrađivati sve ono što je već dato o našoj revoluciji, u radovima druga Tita i Kardelja; treba teoretski razraditi problematiku naše socijalističke izgradnje — kako ekonomike tako i nadgradnje; treba razvijati književnu kritiku itd.

Pored toga i takoreći normalnih, zakonomernih pojava u borbi na ideološkom frontu socijalističke izgradnje mi smo se našli pred pojavom koja nije obična. U našoj socijalističkoj izgradnji nas ne napada samo imperijalistički svet nego i SSSR i zemlje nove demokratije, optužujući nas neopravdano i klevetnički za ni manje ni više nego izdaju socijalizma. U toj, komunista nedostojnoj kampanji protiv naše Partije i zemlje, kojoj je cilj da demoriše naše ljude u njihovoj borbi za socijalizam, za svoju bolju budućnost, za jačanje antiimperijalističkog fronta u svetu, naši kritičari se obično služe citatima iz klasika marksizma-lenjinizma. (Tu mislim na one koji pokušavaju da »teoretski« objasne naše »otpadništvo«, a ne na one drekavce sa raznih radiostanica koji čeprkaju po arsenalu buržoaskih kleveta protiv SSSR i time obasipaju našu zemlju). To nam nameće obavezu da još temeljitije izučavamo marksizam-lenjinizam kao večito živo i stvaralačko učenje, da usvajamo njegov smisao i duh kako bismo našu načelnu i pravednu borbu protiv citatologa i dogmatičara mogli voditi onako kako to ona i zaslužuje: solidnim argumentima i činjenicama iz naše stvarnosti, osvetljenim teorijom marksizma-lenjinizma.

Zbog svega toga, otvaranje ovog Instituta pretstavlja važan datum u našoj borbi za socijalizam. Naša Partija i Vlada ulažu velike nade u ovu ustanovu i očekuju da će kadar koji se u njoj bude školovao znatno doprineti našoj borbi na ideološkom frontu. Naša Partija očekuje da ovaj Institut da je ljude naoružane solidnim znanjem koji će moći svojim radom na univerzitetima, u partiskim školama, kroz našu partisku i stručnu štampu pomoći da se što brže i bolje ostvare odluke Petog kongresa KPJ u pogledu borbe za ideinost i naučnost u našim školama i naučnim ustanovama, u pogledu borbe protiv idealizma i mistike, u pogledu borbe za istinsku nauku, njenu pobedu i procvat. Na vama je, drugovi, da opravdate te nade i ta očekivanja. Učite i radite neumorno, oružajte se znanjem koje je tako potrebno našoj zemlji, i imajte stalno na umu: našoj Partiji i našoj socijalističkoj domovini nisu potrebni znalci citata i ljudi mrtvog knjiškog znanja, nego borci koji će s vrhunaca nauke umeti da verno sagledaju našu stvarnost i koji će biti sposobni da je, zajedno sa ostalim trudbenicima naše zemlje, menjaju u duhu učenja marksizma-lenjinizma, a na dobro i sreću svih naših ljudi rada.

O značaju, karakteru i načinu rada u Institutu za društvene nauke govorio je direktor Instituta Boris Ziherl.

— Zadatak Instituta za društvene nauke, rekao je između ostalog drug Ziherl, jeste pre svega da izgrađuje kvalifikovane kadrove koji će biti sposobni da na našim višim školama predaju marksistčko-lenjinističku teoriju, da rukovode teoretskim radom u našim društvenim organizacijama i da učvrste kadar naše napredne marksističko-lenjinističke publicistike.

Kada govorimo o teoretskom vaspitanju kadrova mi mislimo na dve stvari: prvo na usvajanje naučne marksistčko-lenjinističke teorije, koja otkriva osnovne zakonitosti razvitka u prirodi i u društvu, pretstavlja najpouzdaniji kompas kako u nauci tako i u politici; drugo, na stvaralačko primenjivanje osnovnih postavki marksizma-lenjinizma, na njihovo konkretizovanje u skladu sa istoriskim posebnostima date zemlje i naroda, na naučno istraživanje tih posebnosti pomoću marksističko-lenjinističke teorije i na bogaćenje same teorije postignutim rezultatima u istraživanju posebnog, konkretnog. I prvo i drugo prepliću se međusobno: izučavajući opšte postavke marksizma-lenjinizma, mi ih radi boljeg usvajanja ilustrujemo konkretnim materijalom iz naše stvarnosti, i obrnuto, izučavajući našu konkretnu stvarnost mi u njoj otkrivamo delovanje opštih zakonitosti koje su na osnovu ogromnog konkretnog materijala i nadovezujući na naučno i filozofsko nasleđe utvrdili klasici marksizma-lenjinizma. U ovom dvostrukom smislu odvijaće se takođe i rad našeg Instituta.

Istitut za društvene nauke nema karakter škole ili fakulteta. Njegova je svrha da kandidatima za predavače marksizma-lenjinizma i drugim radnicima na teoretskom frontu omogući nesmetano i sistematsko, planom utvrđeno izučavanje napredne društvene nauke. Bilo bi pogrešno očekivati da ćete u licu predavača u ovom Institutu naići na korifeje čija je reč poslednja reč marksističko-lenjinističke nauke. Predavanja će u našem Institutu imati prvenstveno karakter uputstava za samostalne studije.

Osnivanje Instituta za društvene nauke izraz je preke potrebe u kvalifikovanim kadrovima predavača i lektora marksizma-lenjinizma. Kao što je to slučaj na svim drugim područjima naše socijalističke izgradnje mi pristupamo osnivanju ovog našeg Instituta našim sopstvenim raspoloživim snagama. Ali, kao što je to slučaj na svim područjima naše socijalističke izgradnje, mi i ovom našem radu pristupamo čvrsto uvereni da će on uroditi plodom i da će naš Institut časno ostvariti zadatak koji mu je postavljen od strane naše Partije i Vlade. Mi smo čvrsto uvereni da će iz njega izlaziti novi kadrovi kvalifikovanih radnika na teoretskom frontu, koji će svojim radom doprinositi neprestanom podizanju samog Instituta na sve veću visinu.

LAZAROPOLJE — JEDNO SELO NAŠE SOCIJALISTIČKE DOMOVINE

Od glavnog druma Skoplje — Ohrid, selo je udaljeno desetak kilometara i vezano je kozjom, planinskom stazom, tako uskom, da je čoveku teško očuvati se od vrtoglavice, ako pogleda u ponor, obrastao u mrko-crvene grmove. Drugi je put noviji; izgradili su ga zadrugari, a dovoljno je širok i za najveći kamion zadruge.

Na Boškovom mostu, poslednjoj autobuskoj stanici za Lazaropolje, dočekuje nas čovek mršavog ali rumenog, neobrijanog lica, sa nemarno zabačenom kapom, ispod koje vire zamršeni čuperci guste kose.

Naš vodič koji se ne odlikuje govorljivošću, hitro, skoro podskakujući, korača ispred mog konja i ravnodušnim izrazom posmatra sivu daljinu planinskih vrhova. Želim da razgovaram. Nudim čoveka cigaretom i pokušavam da ga otrgnem od strogosti poslovnih ljudi. Malo po malo postaje govorljiviji.

— Eto, bratac, kako ti je kod nas, a ti zapiši. Sto pedeset kuća u selu, a svih sto pedeset u zadruzi. Nije baš da je bilo bez teškoća. Bilo je teškoća, još te kako. Ja sam pre rata kućio kuću, a nikako da je okućim. Potucaš se, na tuđem ti poslu krv iz dlanova puste i — ništa. Brineš se, kako ćeš naći parče za zakrpu pocepanih čakšira. A danas pljuneš u šake, pa koliko uradiš toliko tebi na trpezu...

Dvojica od drugova sa kojima putujem zaostali su. Naš vodič usporava hod da bi ih pričekao. Produžavam sa četvrtim drugom, koji drži obema rukama vlažnu grivu svog beličastog konja. Put postaje težak. Naglim zaokretom iz klanca prelazi u usku mrazovitu stazu, koja se nemilosrdnim zamahom penje u visinu.

U sam sumrak pred nama se ukazuje selo razbacanih kuća, uzidanih skoro u stenje. Poslednji otsjaji vedrog dana s mukom odražavaju svoju mraznu bledoću nad vrhovima Bistre. Polako, jedna za drugom, pale se svetiljke po kućama. Na bledim kvadratima prozora ocrtavaju se siluete zabrađenih žena i dece, dajući neku osobenu živost planinskoj noći. U »Glavnoj« ulici, nedaleko od velikog zadružnog doma, uprkos hladnoći i mraku, živo je. Nekoliko dece okupilo se u gomilu. U rukama bucmaste devojčice stislo se maleno jagnje, bele glave i dugih tankih nogu. Prilazi nam čovek dugih brkova i duboko usađenih, živih očiju i odmahuje glavom.

— Dete, — veli neodređenim glasom, osluškujući u isto vreme promukli ljutiti lavež pasa koji dopire odnekud sa kraja sela. Zatim otegnuto, skoro kroz zube: — Kurjaci, đavolji sinovi. Znaju za našu mladunčad, pa ih glad goni u naše torove. — I zatim, više kao za sebe, pokazujući na grupu ljudi sa puškama: — Večeras će dežurati kraj stada. A i šta ćemo drugo. Ranije ih nije toliko bilo, a nije bilo ni toliko ovaca. A sad, pasji reakcionari, kao da su osetili naše bogatstvo.

Jedan drug i ja otseli smo kod pretsednika radne zadruge Grujovskog. To je visok čovek, velike lepe glave i neobično jakog grudnog koša. Nisam ubeđen da je stariji od trideset pet godina. Razgovaramo u sobi punoj zadrugara, koji su došli pretsedniku, svakako, radi nas. Iako uređena, soba je pretrpana stvarima — drveni razboj sa mnoštvom razapetih belih konaca, uza sam zid kao harfa, krevet, šporet, radio, sto i velika klupa. Razgovaramo živo, kao da se poznajemo mnogo godina; osećam da su nas rado primili. Gestikulišući snažnim rukama, pretsednik priča:

— Posle jedne najezde albanskih balista, selo je opustelo. Ljudi su se rasturili po raznim krajevima Makedonije, a vratili su se, uz svestrano zalaganje i inicijativu komunista Lazaropoljčana, početkom četrdeset i pete. Prvi koji su se vratili pokušali su da stvore nešto. Ali — teško. nije bilo ni sredstava, ni ovaca, ni konja. Razmislismo i odlučismo. Odnekud se stvorio jedan razboj i našlo se tri kilograma vune. (Prazne smo jastuke posle napunili slamom). Počesmo s ovim čim se moglo, zasukasmo rukave i latismo se rada. Utkivali smo mi, drugovi, ovom vunom u prve naše tkanine i sve nade. Ali tih nekoliko tkanina bile su samo mustre. Skupljaju se drugovi, gledaju delo i vrte glavama: E lepo je ovo ispalo. Pa će tek meni: Ajde ti, Taško, pođi sa ovim ministru. Primiće te, vele, naš je čovek, pa ako mu se dopadne, daće vune koliko nam treba. Mislim se ja i vidim nema mi druge: Treba stvoriti kolektiv, a zato trebaju ljudi. Znači ljudi će doći ako bude rada.

Iz daljine dopire lavež pasa. Visok, suv seljak u građanskom odelu, naslonjen bradom na pesnice i zagledan u radio, osluškujući u isto vreme i tihu muziku i lavež seoskih pasa, dobacuje:

— To oni na kurjake. Zbilja, ove ih godine ima mnogo...

Prečuli smo njegove reči, očekujući priču pretsednika.

— Pođem ja dakle u ministarstvo. Stojim pred vratima ministra i češem se po zatiljku. Dobro, velim sebi samome, a ako on neće hteti da o ovome razgovara sa mnom? A drugim glasom, opet sebi samome: Uđi, Taško, ljudi čekaju na tebe da ispuniš zadatak.

— Plašio si se?

— A nije, ali eto. Idem kod ministra. Nije, da kažeš, čovek kao ja, iz sela. Treba s njim umeti i razgovarati. Pokucam, znači, i uđem. Kad unutra, a ono moj prijatelj iz borbe. Zdravo, velim, druže, i odmah o ministru. A on se osmehuje i pita šta će mi ministar. Mogu, veli, i ja pomoći ako je reč o nečemu. Ispričam ja njemu sve i pokažem mu prve tkanine. A on se smeje: Odlično, veli, daćemo vam koliko treba vune.— A ministar? — Ministar, — na to će on, — ja sam. Eto vidiš, takav je bio prvi naš korak. Otada niko od naših nije pošao u pečalbu.

— A danas?

— Danas je drugo, danas imamo i vune i razboja, sopstvenu proizvodnju ćilimova i tkanine, blizu četiri hiljada ovaca, krava...

Pričanje je prekinuo glas sa radija. Jedna od demokratskih radiostanica, u svojoj emisiji za Jugoslovene, daje članak iz »Nove borbe«.

Čovek koji je dotle pažljivo slušao muziku i dalje je naslonjen na pesnice. Sluša, i trepćući crnim, grozničavo svetlim očima, prekorno kao da će radio-talasi poneti njegov glas, govori u samu skalu aparata:

— Eto kako oni nama, o našem socijalizmu. Kao da mi nismo što i oni, kao da ih mi manje volimo.

Pred ponoć oprostili smo se, poželivši jedno drugom laku noć.

U rano, vedro jutro, puno svetlucavog plavetnila polazimo da razgledamo selo. Jedan od brigadira pokazuje nam nove, dobro uređene štale, pune rasnih krava, mladih bikova i konja. (»Ranije ih nije bilo, ali će ih ove godine biti mnogo više!«) Iznenađuje me koliko se selo izmenilo za onih nekoliko meseci otkako sam poslednji put tu bio. Na ranije pustom brežuljku, nedaleko od nove milicionerske stanice, izdižu se četiri nove, moderne zgrade, nedavno dovršene, i jedne u izgradnji. Nedaleko odatle dovršava se ogromna zgrada u kojoj će se izrađivati ćilimovi i domaća tkanina, a odatle će, preko ćilimarskih kurseva, devojke iz mnogih mesta Makedonije poneti dovoljno znanja da u bele niti protkaju svetle boje naše budućnosti.

Kakvo je bilo, kakvo je i kakvo će biti ovo selo? Starac devedesetogodišnjak pričao nam je te večeri priču koju je čuo od dede devedesetogodišnjaka: Pred dvesta ili trista, ili možda i više godina, na ovome mestu bio je samo kamen i leglo medveda. U okolini, u jednoj pećini, naselili su se ljudi iz nekog popaljenog sela, krijući se ispred turskih gospodara. Jednog su dana prošli Turci pored pećine i ulogorili se na puškomet odatle. Iznenada u pećini je zapevala devojka. Meka, lepršava pesma dovukla je turske predstraže do skrovišta ljudi...

... I kad su se Turci udaljili brišući svoje krvave jatagane, od svih ljudi u zbegu, kao čudom nekim, ostao je živ samo jedan — Lazar. On je prvi koji je sagradio kuću na ovoj visini; po njemu je selo i dobilo ime. Od svog postanka Lazaropolje je nekoliko puta pustošeno... Kolera.. najezde... požar. Osiromašeni ljudi su bili prinuđeni da napuštaju svoja ognjišta i da pođu u svet, u mučno pečalbarstvo, ostavljajući decu i žene i prodavajući mladost za koru hleba. A otkako je počeo nov život, u selu se još niko nije razboleo od gladi, niti je nevolja nagnala ljude da napuste svoj dom.

Uveče se ponovo srećem sa pretsednikom zadruge.

— Čini mi se, priča on, da još nismo postigli sve. Ima, a i biće još bolje. Znaš li šta ćemo učiniti ove godine? — naginje se prema meni, pokazujući red zdravih zuba, čvrsto usađenih u rumene desni. — Ove godine će biti borba za nadmašivanje normi a smanjenje radnog dana na sedmočasovno radno vreme. Vidiš, nama mnogo treba, i mi ćemo to stvoriti. Zašto, recimo, za jednu godinu ne bi povećali stado sa još nekoliko hiljada, kad za to postoje uslovi. Nema eksploatacije. lihvarstva, pljačke. Stvaramo za sebe, za otadžbinu, pa kad je tako — na juriš. A i druge smo zadruge pozvali na takmičenje. Mi ćemo i ljude izgrađivati. Uspeli smo sa stoprocentnim opismenjivanjem imamo i veliku biblioteku, pa eto naši ljudi i u marksizam već ulaze. Nova hidrocentrala, koju ćemo u proleće pustiti u pogon, obradovaće naše ljude. Ne verujemo da će se naći neko koji bi po dobru spominjao svoju prošlost. Eto borba je skoro, takoreći dijalektika...

— Kako to?

— Pa tako. U početku se nekima činilo smešno; stoje na konferencijama i duvaju sebi u brkove. A, jok, vele, kako ćemo mi to svi zajedno. A ako mi ovce ne bleje u kući rođenoj, kako ću decu prehraniti? U njega bednjaka koza ili jedno dve ovce. On se ceo dan potuca, deca pomalo bleda, ali ipak teško mu je da shvati: sve zajedno! A kad ono naš kolektiv uneo deci u lice rumenilo i zdravlje. Pa eto svakim danom je sve bolje. Takoreći postajemo selo bogatih bez ijednog siromaha.

I dok priča o razvitku ćilimarstva u novoj zgradi, kažiprstom crta po svom punom kolenu:

— Razboje ćemo kao vojnike ovako poređati, cveće ćemo između svakog razboja posaditi, neka devojkama koje budu dolazile iz drugih sela da uče, bude lepo. To ja tebi ovako, ne mora se o tome čak ni pisati. Mi ćemo pored stočarstva, mlekarske proizvodnje i zemljoradnje i dalje negovati ćilimarstvo i prenositi ga u druga mesta.

A zatim, pokazujući intimnim pokretom glave na svoju trogodišnju devojčicu, koja se zanela uspavljivanjem lutke, tiho, više u šali, zašapće:

— Neka njoj i njenim vršnjacima kuće budu pune mekih ćilimova. Vidiš, takva je naša dijalektika.

Slavko JANEVSKI

SVEČANI DAN SLOVENAČKE DRAME

Pre sto i šezdeset godina digao se zastor pred prvom slovenačkom pozorišnom igrom, Linhartovom »Županovom Mickom«. Slobodni mislilac Zojsovog kruga, pristalica prosvećenosti, savladao je našu zaostalost i oblikovao u narodnom govoru prvi slovenački pozorišni komad. Na njega je mislio drugi veliki slobodni mislilac, slovenački genije, Prešern, kad je pravio planove za tragediju. Tada i još dugo, dugo potom, slovenački pozorišni komad nije imao svoje scene, svoje kuće. U uskim prostorijama čitaonica, na improvizovanim pozornicama, trudili su se diletanti da realizuju pozorišno delo slovenačkog čoveka. Jurčić, Levstik i naslednici njihove stvaralačke snage i htenja stvarali su u svim periodima. našeg društvenog razvoja dramu slovenačkog čoveka. Ali je tek Ivan Cankar, najveći stvaralački duh posle Prešerna, svojim dramama, farsama, komedijama, učinio odlučan korak napred. Njegovo delo je afirmacija i osvetljavanje istoriskog razvoja naše dramske umetnosti, garancija za budućnost i prva velika škola modernog slovenačkog glumca. Cankar je takoreći na samrtnoj postelji doživeo da je slovenačka Drama dobila svoj krov.

Trideset godina proteklo je od dana, kad slovenačkoj Drami nije više bilo nužno gostovati i moljakati za prostorije. Glumci su sad bili u svojoj kući, dobili su svoje garderobe, svoje pomoćnike u tehničkom osoblju, sa kojim su počeli da urastaju u kolektiv Drame.

Tridesetogodišnjica Drame nije jubilej posedovanja kuće, nego jubilej bogatog života i neumornog rada. U tih trideset godina morala je slovenačka Drama premostiti kobnu zaostalost. Sa žudnjom i nestrpljivošću prikazivala su se naša dramska dela od Linharta dalje, neumorna volja za radom povezivala je savremenike na stvaranju slovenačke drame, bezmalo svi značajni dramski pisci i komediografi svetskog repertoara u tom kratkom periodu, bogatili su duhovne horizonte našega čoveka. Oživela je antika; Šekspir, nedosežan uzor moderne drame, u majstorskim prevodima postao je velika škola za glumce i gledaoca.

Trideset godina, otkako drama ima svoj dom, otkriva bujan život našeg kulturnog razvoja. Slovenački reziseri su u svim umetničkim stilovima oblikovali ljudske drame. Scenaristi su se s prilično skromnim sredstvima uspešno takmičili s razvojem bogatih i velikih pozorišta. U danima »tridesetogodišnjice« glumački ansambl pretstavlja skladan kolektiv svih generacija kojemu u praktičnom radu verno pomaže školovan kadar tehničkog osoblja.

Proslava ove godišnjice je pregled obavljenog rada. S obzirom na prošlo vreme, ona neka bude učvršćenje saznanja da su razvoju slovenačke Drame danas otvorene sve mogućnosti izvornog stila dramske umetnosti u socijalističkom radu. Slovenački radni čovek, koji je u džinovskoj otadžbinskoj borbi protiv fašizma konačno pobedio društvenu zaostalost, očekuje od svoje Drame, kolektiva glumaca, režisera, tehničkog osoblja i autora, živi lik najdubljeg doživljavanja i najodlučnijeg podviga koji je u svojoj istoriji izvršio.

Proslava neka bude istovremeno i smotra za nov uspon!

Juš KOZAK

Razvitak kinematografije u Bosni i Hercegovini

Kinematografija u našoj novoj državi ide velikim koracima napred. Prema podacima koji su objavljeni u časopisu »Hrvatsko kolo«, stara Jugoslavija je imala 1939 godine svega 432 bioskopa, tj. jedan bioskop je dolazio na 25.000 stanovnika. Stanje reproduktivne kinematografije izgleda još gore kad se uzme u obzir da je 75% bioskopa bilo u većim gradovima, dok je samo 25% bilo u mjestima ispod 10.000 stanovnika. Produktivne kinematografije Jugoslavija u današnjem smislu nije imala. Nešto domaćih filmova koji su se u zemlji proizvodili bili su kratkometražni reklamni filmovi ili turističke reportaže.

Razmotrimo li filmove koji su se prikazivali u bioskopima predratne Jugoslavije, možemo kazati da je uvoz bio stopostotan. Tako su na primjer u godini 1938 prikazana u Jugoslaviji 924 strana filma a svega 63 domaća kratka filma. Uvoz se ograničavao na zabavne dugometražne filmove ili kratke reklame za te filmove, dok je nazovi-kulturnih filmova bilo veoma malo. Najviše su uvozile Sjedinjene Američke Države, nešto manje Njemačka i Francuska, dok su ostale države uvozile veoma malo i rijetko. Sovjetskih filmova bilo je svega nekoliko, i to uvezenih preko indirektnih trgovačkih veza.

Prikazivanje filmova donosilo je velike dobiti. Godišnji prihod od kinematografa kretao se, prema nepotpunim podacima, od 120 do 130 milijuna dinara godišnje. Od ovoga treba odbiti poreze, da bi se dobila suma od oko 80 milijuna. koja je išla u džepove vlasnika kinematografa, odnosno filmskih kompanija koje su filmove uvozile.

Bioskopi u predratnoj Jugoslaviji bili su privatno vlasništvo. Stoga se može i razumjeti nesrazmjer pojedinih pokrajina u broju kinematografa (vlasnici su birali »dobro tržište«) kao i repertoarna politika. Predaleko bi nas odvelo da analiziramo filmove koji su se uvozili, no dosta je da kažemo da su to bili mahom filmovi vrlo sumnjive kvalitete.

Bosna i Hercegovina stajale su u pogledu kinofikacije veoma slabo, slabije nego li mnoge druge pokrajine. Na 70.000 stanovnika Bosne i Hercegovine dolazio je jedan bioskop. Okupator je prilikom povlačenja uništio mnoge aparature. Po oslobođenju u Bosni i Hercegovini bilo je samo 26 bioskopa.

★

Još su jedinice Jugoslovenske armije gonile neprijatelja sa rodne grude, a već je jedna ekipa sa pokretnom kino-aparaturom obilazila teren Petog korpusa. To je bila ekipa Propagandnog odjela Petog korpusa. Tada su mnogi naši seljaci-planinci vidjeli po prvi puta filmsku pretstavu. Ekipa je prikazivala filmove »Sekretar rajkoma«, »Ona brani otadžbinu« i »Odbrana Moskve«.

Od toga je vremena učinjeno veoma mnogo. Počelo je stvaranje reproduktivne i produktivne kinematografije Bosne i Hercegovine.

U reproduktivnoj kinematografiji pojavili su se problemi vlasništva kinematografa i problem repertoara.

Odmah po oslobođenju najveći dio kinematografa prešao je u državne ruke. Maleni ostatak je preuzela država po Zakonu o nacionalizaciji. U prvo su vrijeme kinematografima upravljale republikanske direkcije Filmskog preduzeća FNRJ. Ovakav način rukovođenja nije bio prikladan. Bilo je veoma teško iz jednog centra zapaziti sve specifičnosti jednoga kraja ili mjesta, bilo je veoma teško iz jednog centra mobilizirati sve mjesne snage za obnovu kinematografa te za izgradnju novih. Tek kad su rukovodstvo preuzele Komisije za kinematografiju situacija se znatno mijenja. Kinematografi prelaze u vlasništvo mjesnih narodnih vlasti i masovnih organizacija, koje ih izdržavaju, dok Komisije pružaju potrebnu pomoć kako u materijalu i aparaturama, tako i osposobljavanjem novog stručnog kadra.

No obnova bioskopske mreže išla je dosta teško. Zemlja je bila porušena, bilo je potrebno da se u prvom redu osiguraju osnovne životne potrebe. Ono što je najviše smetalo, bio je neredovan saobraćaj. Filmovi su dolazili sa zakašnjenjima, teško, često u pojedinim mjestima nije ni bilo moguće slati filmove. Kruženje filmova po bioskopima išlo je polako.

To je trajalo samo jedno vrijeme. Sređivanjem prilika, reproduktivna kinematografija počela je brže da se oporavlja, čak su se otvarali novi bioskopi.

I zaista filmovi su počeli dolaziti u sela i gradove naše Republike. Na otvorenom ili u tek popravljenoj zgradi građani i seljaci su gledali filmove. Film je počeo da ulazi u narod, da vrši funkciju koja mu je namijenjena.

U tom poslu su naročito pomogle pokretne kino-aparature. One su omogućile da se film gledao i tamo gdje se ranije nije ni pomišljalo na bioskopsku pretstavu.

Tako su samo u prvih devet mjeseci u 1948 godini pokretne kino-aparature u Bosni i Hercegovini uspjele da dadu kino-pretstave za 383.529 seljaka.

U Narodnoj Republici Bosni i Hercegovini će se prema Zakonu o Petogodišnjem planu povećati do 1951 godine kinematografska mreža za sedam puta, kako bi na 10.000 stanovnika bio jedan bioskop.

Bosna i Hercegovina na početku treće planske godine ima otvorenih 80 bioskopa, a u planu je da se tokom 1949 godine otvore daljih 50, za koje već postoje aparature i ostali potreban materijal.

U produktivnoj kinematografiji Bosne i Hercegovine stanje je bilo veoma jednostavno — tabula raza. Poslije oslobođenja u našoj republici radili su reporteri saveznog preduzeća za proizvodnju filmova »Zvezda film« sve do osnutka »Bosna film« u jesen 1947 godine.

Prva etapa rada bila je organizaciono postaviti preduzeće, te registrirati događaje u republici. Snimatelji »Bosna filma« imali su težak zadatak. Život u Bosni i Hercegovini mijenjao se svakim danom, jurio naprijed nevjerovatnom brzinom, upravo ključao. Nebrojeno mnogo događaja, nebrojeno mnogo podviga narodnih masa trebalo je zabilježiti i sačuvati na filmskoj traci. Samo preduzeće nije imalo nikakve tehnike za obradu materijala. Snimatelji su svoj materijal slali u druga republikanska preduzeća i dobivali gotove proizvode — mjesečnike. Na taj način većina ljudi koji su pojedine stvari snimali vidjeli su ih u gotovom, obrađenom obliku, bez mogućnosti da vide i onaj materijal koji je uslijed grešaka otpao. To je otežavalo otklanjanje grešaka i usvajanje boljeg metoda rada.

U 1948 godini »Bosna film« je uspio da kompletira svoju tehniku. u tolikoj mjeri, da je bio u stanju skoro sve poslove oko obrade materijala vršiti sam. To je značilo veoma mnogo. Posljedica toga bila je mogućnost brzog korigovanja i veće mogućnosti razvoja snimatelja i redaktora. Četrnaest mjesečnika »Bosna filma« rječito govore o tome.

Iskustva u tehničkom i umjetničkom pogledu redaktora, režisera i snimatelja »Bosna filma«, te ostalog osoblja, kao i organizaciona sređenost omogućili su početak rada na dokumentarnim filmovima već krajem 1948 godine.

Tako je »Bosna film« oktobra 1948 završio svoj prvi dokumentarni film »Novi temelji«, po scenariju i u režiji Branka Majera, dok sada završava dokumentarni film »Na planini«, po scenariju Side Marjanović a u režiji Vjeke Dobrinčića, te dugometražni film »Pruga Šamac—Sarajevo« (radni naslov), po scenariju i u režije Slobodana Jovičića.

Rad na dokumentarnim filmovima je svjedodžba zrelosti kadrova bosansko-hercegovačke produktivne kinematografije. Iskustva skupljena u toku rada, biće upotrebljena u 1949, kada je planiran i dugometražni umjetnički film.

U slijedećim planskim godinama »Bosna film« ima da učini još mnogo, kako u pogledu sređivanja materijalnih i tehničkih sredstava, tako i u popunjavanju umjetničkog i tehničkog kadra. Pitanje novih scenarija kako za dokumentarne, tako i za buduće umjetničke filmove, trebaće preduzeće da riješi u suradnji sa Društvom književnika Bosne i Hercegovine.

Vjeko DOBRINČIĆ

Scena iz komedije »Dundo Maroje« od dubrovačkog pesnika Marina Držića, čiju 400-godišnjicu ove godine slavimo. Pretstava Jugoslovenskog dramskog pozorišta, režija B. Stupice

Lice i naličje

O „prilogu" „oblaka" štamparskih grešaka

Ovo što želim da objavim ovdje, u »Književnim novinama«, — ja bih našim čitaocima najradije poslao ovako u rukopisu: jer ko mi može garantovati da će izići naštampano onako kako je napisano. Riječ je o nečem što je već dogorjelo do nokata, — o štamparskim greškama, kojih u »Književnim novinama« ima tolika tuđta i tma, da od njih pisce hvata nesvjestica, čitaoce nedoumica, a krivce, po svemu, do dana današnjeg ni da glava zaboli.

Da zaista ne pravim od muve medvjeda, evo vam primjera u mom napisu »Iskre Breze«, koji je objavljen u poslednjem broju »Književnih novina« (br. 5, god. II); kao primjer uzimam baš svoj napis zato što u tudima često nisam načistu da li su njihovi pisci mislili upravo to što je naštampano.

U mom napisu »Iskre Breze« ima 30 štamparskih grešaka! Na dva i po štampana stupca 30 (slovima: trideset) štamparskih grešaka! Nastranu, u ovom trenutku, greške kao što su grgađanina (mjesto građanina) ili u prtlogu Prvog svetskog rata (mjesto u vrtlogu Prvog svetskog rata — u napisu Milana Bogdanovića), jer svaki će se naš građanin (pa i Grga građanin) ipak nekako da razabere u tom prtlogu štamparskog rata; nastranu, privremeno, i zapete, tačke, tačke i zapete i ostale mikroskopske pojave pravopisnog svijeta! Ali šta da se misli o štamparskim greškama koje mijenjaju, izopačuju ili unakazuju smisao riječi ili čitavih rečenica?

Ja sam, tako, u pomenutom napisu napisao:

> Ono nekoliko sati što ih provedosmo u tom rudarskom naselju nedaleko od Sarajeva, maloj i slavnoj Brezi, i danas mi žive u duši kao neočekivano viđenje, kao ozbiljna, najozbiljnija opomena i kao, doduše stara, ali potstaknuta želja, — sve to izmiješano u meni u nekakav nemir, stalan i nesnosan.

A naštampano je ovo:

> ...sve je to zamiješano u meni u nekakav nemir, stalan i nesnosan.

Neka mi čitaoci vjeruju, a svjedok mi je Redakcija, da kuvar koji je takvu kašu zamiješao — nisam, po sto puta nisam ja!

U tom istom napisu, stajalo je u rukopisu:

> To novo u njoj jest u prvom redu to što evo sada na čelu našeg stola sjedi radnik, direktor rudnika, jesu i čisti tanjiri, i dobra, dovoljna hrana (dali su nam, kako smo došli na brzinu, redovnu rudarsku večeru), ali ono najdublje novo, još žitko, a poteklo u nevidene oblike, — ja osjećam da leži u čovjeku koji sjedi na drugoj strani stola, ukoso od mene.

A u naštampanom napisu izišlo je:

> ...ali ono najdubije novo, još žitko, u taljenju, a poteklo u nevidene oblake...

Kako je, dakle, to novo poteklo u neviđene oblike, a kako mi po nebu gledamo oblake gdje i oni stalno mijenjaju oblike, — ko bi mu ga znao, možda bi zbilja mjesto oblike moglo da bude bolje oblake! Ja sam, dalje, napisao:

> Ono što nenavikla čovjeka ispunja u jami stalnom nekom tjeskobom nije ni mrak, ni mjestimična voda i blato, ni ponegdje nizak plafon hodnika, ni vagonete koje se pokatkad začuju u mraku; tom tjeskobom pritiskuju čovjeka ove drvene grede, »šprajcevi«, koji u ovim »uskopima« i »niskopima« ne daju zemlji da se sklopi.

A štampano je:

> ...ono što navikla čovjeka ispunja u jami stalnom nekom tjeskobom...

Čovjeka, dakle, koji se već navikao na jamu hvata strah od nje; a nenavikao osjeća se tu kao u svojoj sobi! E zaista ono što u »Književnim novinama« ispunja i nenavikla i navikla čovjeka stalnom nekom tjeskobom — to su ovi popucali štamparski šprajcevi, kakav sam u Brezi vidio svega jedan, a taj su radnici Breze odmah stali da popravljaju!

Da ne duljim, još samo jedan primjer. Moj napis, u rukopisu, završava:

> Šta mogu drugo na rastanku da ti kažem, sva Brezo, sva živa knjigo, nego: Do viđenja!

A sad, kao što se to desilo u »Književnim novinama«, izostavite ono nego i pokušajte tu završnu rečenicu nekako da razumijete. Sve mislili, na jedno smislili, ne ispada ništa drugo nego ovo: Ništa ja tebi, mila i draga Brezo, nemam da kažem, te dajbože da se još kada vidimo, pa da ti, akobogda, još jedanput ovako nemadnem šta da kažem!

Nego takvih zamješancija, »grgađana«, »prtloga« i ostalih »naviklih« »oblaka« ima u »Književnim novinama« toliko da bi se mirne duše mogla otvoriti humoristička rubrika. Ovdje čitaocima treba pomenuti da je Redakcija — koliko mi je poznato — upućivala upozorenje, molbe i žalbe, da se stanje popravi, ali sve je, eto, bilo uzalud kao da se obraćala Gutenbergu na onaj svijet. Treba čitaoce upoznati još i s time da poneki pisac ode u štampariju i sam izvrši korekturu svoga priloga, pa sam tako, od nevolje, učinio i ja. Ali greške koje sam ispravio osvanule su sutradan u povećanom društvu, kao da su preko noći dobile mlade.

Sjećam se naših listova i brošura u vrijeme Narodnooslobodilačke borbe. Radilo se u tijesnim prostorijama, pri karbidnim i petrolejskim lampama, u pokretima, pod avijacijom, svakako. Za vrijeme ofanzive na Kozaru mi smo nekoliko puta morali da nosimo šifove na skrovita mjesta i da vršimo korekturu pod bukvama, a noću smo ih vraćali u štampariju i štampali. Pa ipak je na našim stranicama teško bilo naći grešku, — ko želi da se u to uvjeri nek zaviri u arhivu i pogleda sačuvane primjerke! Tako čist rad bio je moguć zato što su ti naši tipografi i korektori shvaćali svoj posao kao svoj dio borbe, što su bili svjesni da je štampana riječ jedno oružje te borbe i što su, zato, kapali nad svakim slovom, zapetom, bjelinom.

Zar se može taj posao danas drukčije uzeti? Zar ispuniti normu znači samo ispuniti je na vrijeme? A kvalitet? Neka se naši drugovi tipografi i korektori koji prave ovakve greške malo zamisle nad ovim običnim pitanjima. Mi cijenimo njihov rad, pa i oni treba da cijene naš! Ali mi ne cijenimo ovakav njihov rad i ne možemo dopustiti da po takvom njihovom radu mjeri naše riječi čitalac — narod za koji mi, i jedni i drugi, ovaj posao radimo! A ako ti naši drugovi i dalje budu ovako radili, onda mislim da ima načina da se takvoj raboti stane nakraj.

Skender KULENOVIĆ

KNJIŽEVNI KRUŽOCI

Na inicijativu Saveza kulturno-prosvetnih društava, u Požarevcu je osnovan književni klub koji je oko sebe okupio književne radnike grada. U redakciji lista »Reč naroda«, jedanput nedeljno, oni održavaju svoje sednice, na kojima se pretresaju pitanja iz književnosti, čitaju radovi članova i diskutuje o aktuelnim književnim problemima. Istovremeno, sa osnivanjem kluba redakcija »Reč naroda« raspisala je književni konkurs, na kome je učestvovalo 10 književnika iz Požarevca i okoline, sa 24 pesme i 6 pripovedaka. Određeni žiri pregledao je radove i nagradio dve pesme i dve pripovetke, a neke radove pohvalio.

Prvo književno veče u Leskovcu priredio je leskovački Literarni klub u dvorani Gradskog narodnog pozorišta. Književnici iz Leskovca čitali su svoje originalne radove, pesme, priče i drugo.

MUZEJI ISTRE

O muzejima Istre vrijedno je i potrebno voditi računa. Njih ima relativno mnogo na malom području (3), a smješteni su svi na zapadnoj obali (Pula, Poreč, Kopar). Uslijed svog dugog postojanja osećaju se oni kao nužni sastavni dio istarskog kulturnog života i kao jedan od najpovoljnijih izraza lokalnog patriotizma pojedinog grada. Na njihovoj se sudbini naročito jako odrazila teška politička povijest Istre, dok u ovom ratu zamalo da nijesu u cijelosti pali žrtvom fašizma.

Danas muzeji u Puli i Poreču oživljuju. Uz velike napore bit će oni ne obnovljeni, već postavljeni na nove temelje, kako to zahtjeva suvremena muzeologija. To iziskuje, dakako, golemi rad, jer od ovih muzeja, kako će se vidjeti, ostalo je jedva nešto.

Kad su se italijanski okupatori pripremali za rat, počeli su iz muzeja uklanjati na »sigurnije mjesto« sve što se dalo prenositi; među ostalim: slike Carpaccia, gotičku drevnu plastiku, mnoštvo sitnih arheoloških predmeta, uglavnom predhistorijskih i rimskih, veliku numizmatičku zbirku i dr. Ostavio je samo kamene spomenike i nešto sitnih predmeta (keramike, stakla, metala) manje vrijednosti.

U vrijeme oslobođenja Pule, kad su naše narodne vlasti preuzele muzej, nalazio se on u očajnom stanju. Samo je lapidarij bio na mjestu (u muzejskoj zgradi i oko nje), a čak ni namještaja (vitrina, ormara i sl.) nije bilo. Na osnovu sakupljenih podataka postavljeni su Italiji zahtjevi za restituciju pojedinih muzejskih objekata i čitavih zbirka. S druge pak strane, započeto je temeljito preuređivanje lapidarija, koji sadrži mnogobrojne vrijedne spomenike od predhistorijskih vremena, preko rimskih, ranokršćanskih, starohrvatskih, romaničkih, gotičkih, renesansnih do baroka, iz Pule i okolnih predjela, uglavnom Nezakcija.

Muzej je poslije oslobođenja proglašen arheološkim, pa je time konačno jasno određeno područje njegove djelatnosti i pravac razvitka u budućnosti. Radovi oko uređenja lapidarija se dovršavaju, pa će još u januaru biti otvorene narodu Pule i čitave Istre dvorane prizemlja (lapidarij) i prvog kata (manji kameni spomenici, pretežito predhistoriski, i nešto sitnih arheoloških predmeta, uglavnom iz Nezakcija).

Poreški je muzej, sudeći po vodiču iz 1926. g., bio izrazit primjer malogradskog muzeja zastarjelog tipa. Izlagani su svi predmeti koji su, pukim slučajem ili dobronamjernošću građana spojenom s neznanjem i nepoznavanjem suvremenih muzeoloških principa, dospjeli u muzej. O nekom smislu muzeja, njegovoj svrsi ili bar području njegove djelatnosti, čini se, da se tada nije mnogo razmišljalo. Među ostalim izlošcima spominju se na primjer: crkvena odijela jednog od porečkih biskupa, stare slike i tlocrti grada, dokumenti o Porečanima koji su sudjelovali u ratovima za talijanski »Risorgimento«, nagrade diplome i medalje sportskih utakmica i nekog istaknutog pobornika gimnastike u dvije male sobe; u velikoj dvorani: rimska ara s natpisom, dva kapitela iz X vijeka, natpis iz 1249. g. o gradnji zidina oko Poreča, predhistorijski sitni predmeti iz nalazišta u onom kraju Istre, ploča na uspomenu osnutka istarskog sabora 1861 g., serija portreta članova grofovske porodice Carli, rimski mozaici, seljačke istarske škrinje itd. itd. U tom muzeju bez sistema i reda bilo je, kako je iz vodiča vidljivo, predmeta i veće kulturno-historijske i umjetničke važnosti.

Prošli rat donio je gotovo potpunu propast muzejskom blagu Poreča. Netaknuti su ostali samo lapidariji. Od predmeta muzeja sve je odneseno ili razvučeno. Vrijednije stvari vjerovatno su prenesene u Italiju ili tokom rata da bi bile »sačuvane« ili prigodom seobe članova Istarskog arheološkog društva. Mnogo je toga razbacano, tobože i opet »spremljeno«, po javnim i privatnim podrumima, magazinima i sl. Sigurno je znatan dio onog što je muzej posjedovao, otišlo u nepovrat. Za ono što se dalo ustanoviti, postavljeni su Italiji zahtjevi za restituciju, koje je bilo vrlo teško izraditi, isto kao u Puli, jer su nestali i svi inventari. Muzejska dvorana (»Sala del nessuno«) oštećena je u bombardiranju.

Kako se po svemu vidi, razdoblje života porečkog muzeja pod talijanskom okupacijom završilo je općim rasulom.

Prvi čas poslije oslobođenja Poreča bila je situacija u pogledu muzeja očajna: ni muzejskog materijala, ni zgrade, ni ljudi koji bi posao oko uređenja muzeja preuzeli.

Sad se pronalaze po Poreču i okolici muzejski predmeti i dijelovi bivših zbirka, otkrivaju se raznovrsna »spremišta«. — prikuplja se ono što se sačuvalo. Za muzej je određena dvokatna barokna palača Sinčić, u kojoj se već vrše neke potrebne adaptacije. Prostrano prizemlje palače, (kojemu su pod i zidovi kameni, a strop sastavljen od drvnih greda), moći će poslužiti za muzejsko izlaganje kamenih spomenika, koji se sada nalaze u Martovom hramu i »Kući svetaca«. Tim okupljanjem na jednom mjestu bit će »lapide« lakše pristupačne razgledavanju i proučavanju. Prvi kat zapremat će kulturno-historijska i umjetnička zbirka. Njezin sastav ovisit će o predmetima koji budu pronađeni i restituirani. U drugom katu nalazi se bogata knjižnica, koja će vjerovatno i dalje tamo ostati.

U daljoj budućnosti predviđa se u Poreču i etnografska zbirka, koja bi bila smještena u posebnoj zgradi.

Svim time bio bi ostvaren u Poreču muzej većeg opsega s više odjela, koji bi prikazivao mnoge pojave života ovog grada i njegove okolice u prošlosti i sadašnjosti.

Uređenjem muzeja u Puli i Poreču imat će Istra dvije muzejske ustanove različitog tipa. Dok je muzej u Puli izrazito arheološkog karaktera, a po tom usmjeren pretežito prema naučnoj aktivnosti, onaj u Poreču bit će, kako se sad čini, više prosvjetno-informativne prirode, što ne isključuje, dakako, mogućnost naučnog rada. Jedna i druga vrst ustanova Istri je neophodno potrebna, pa će ti muzeji nedvojbeno vršiti važnu naučnu i prosvjetnu misiju.

Dr Lelja DOBRONIĆ

Novi broj »Socijalističkog fronta«

Izašao je iz štampe prvi broj II godine časopisa »Socijalistički front«, organa Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske.

Sadržaj broja je sledeći: Odluke II kongresa Komunističke partije Hrvatske; Članovi Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske; Jure Franičević: Drugi kongres Komunističke partije Hrvatske; Mile Počuča: KPJ rukovodilac narodnooslobodilačke borbe i knjiga druga Tita »Borba za oslobođenje Jugoslavije«; Ivan Šibl: Naša Armija u periodu izgradnje socijalizma; Jakov Sirotković: O nekim osnovnim pitanjima teorije i metodologije planiranja i o njihovom primenjivanju u našoj praksi; Prikazi i beleške.

BIBLIOGRAFIJA

Borba za Petogodišnji plan. Govori Josipa Broza Tita, Edvarda Kardelja, Borisa Kidriča i dr. Blagoja Neškovića na IV vanrednom zasedanju Narodne skupštine FNRJ u okviru debate o budžetu za 1949 godinu. Štampa »Politika«, Beograd, 1949. Cena 5 dinara.

Boris Kidrič: **Privredni problemi u FNRJ.** Govori i članci: I. O karakteru privrede u FNRJ; II. O zadrugarstvu; III. Organizacione forme i metodi privredivanja, i IV. Plan. Izdanje »Kulture«, Zagreb, 1948. Cena 45 dinara.

Moša Pijade: **Pet godina narodne države.** Govor održan u Beogradu 28 novembra 1948 na svečanoj Akademiji u čast 29 novembra, sa pogovorom. Izdanje »Borbe«, Beograd, 1948. Cena 4 dinara.

Edvard Kardelj: **Prešernovo mesto v politični zgodovini slovenskega naroda; Boris Kidrič: Nekaj misli ob obletnici Prešernove smrti.** Povodom stogodišnjice Prešernove smrti izdala Ljudska presveta Slovenije, Ljubljana, 1949. Cena ?

Miloš Minić: **O pooštravanju političke reakcije u kapitalističkim zemljama.** »Mala politička biblioteka«, sveska br. 17. Izdanje »Naprijed«, Zagreb, 1948. Cena 3,50 dinara.

Milan Stanić: **Neprijateljska politika Vatikana prema Hrvatima.** »Mala politička biblioteka«, sveska br. 18. Izdanje »Naprijed«, Zagreb, 1948. Cena 5,50 dinara.

J. A. Trantenberg: **Opća kriza kapitalizma i buržoaska politička ekonomija.** »Mala ekonomska biblioteka«, sveska br. 19. Izdanje »Naprijed«, Zagreb, 1948. Cena 6,50 dinara.

A. Petrov: **K pitanju o socijalističkoj reprodukciji.** »Mala ekonomska biblioteka«, sveska br. 20. Izdanje »Naprijed«, Zagreb, 1948. Cena 4 dinara.

Maksim Gorki: **Dela.** Knjiga XXII 1904 — 1930. Sećanja. Beleške. Uspomene Gorkoga o V. I. Lenjinu, A. P. Čehovu, Lavu Tolstoju, Sofiji Tolstojevoj, Sergeju Jesenjinu, Leonidu Krasinu i drugim ruskim književnicima i političarima. Preveli Rodoljub Colaković i Vera Stojić. Izdanje »Kultura«, Beograd, 1948. Cena 45 dinara.

Narodna čitanka. Odabrano štivo za kulturno podizanje širokih masa naroda. Čitanku je priredilo za štampu Odeljenje za narodno prosvećivanje Ministarstva prosvete NR Srbije, Beograd, 1948. Cena ?

NOVI BROJ »RAZGLEDA«

Tršćanski napredni časopis »Razgledi« posvećuje svoj prvi broj u 1949 godini proslavi stogodišnjice Prešernove smrti. Na uvodnom mestu je članak redakcije o Prešernu; zatim slede članci: A. Budala: O italijanskim prevodima iz Prešerna i M. Ravbara: Antički elementi u Prešernovim »Poezijama«. Sem toga asopis donosi književni prilog B. Pahora: Crtica iz mladosti J. Godine Vrdelskega; prikaz predstave Cankarevih »Slugu« u Trstu i protest tršćanskih naprednih kulturnih radnika, književnika, slikara, muzičara i publicista »Za odbranu slovenačkog narodnog pozorišta« u Trstu, protiv ometanja rada slovenačkog pozorišta kako od strane imperijalističke vojne uprave, tako i od strane likvidatora jedinstva tršćanskog demokratskog pokreta — Vidalijevih frakcionaša, koji su se srozali na liniju imperijalističke politike.

SAOPŠTENJE ADMINISTRACIJE

Administracija »Književnih novina« raspolaže vrlo malim brojem kompleta lista iz 1948 godine, od kojih je izvestan broj povezan u poluplatno.

Prilikom izvršavanja narudžbina prednost imaju biblioteke i ostale prosvetno-kulturne ustanove.

Cena povezanom kompletu je 350.— din. a nepovezanom 138.— din. U cenu nije uračunata poštarina.

Narudžbine slati na Administraciju »Književnih novina«, Francuska ul. br. 7, pošt. fah 617.

REDAKCIONI ODBOR:
Jovan Popović, Čedomir Minderović, Marijan Jurković, Ivan Potrč, Vjekoslav Kaleb, Isak Samokovlija, Janko Donović i Dimitar Mitrev

PRETPLATA ZA KNJIŽEVNE NOVINE
Za našu zemlju na 3 meseca 35 dinara, na 6 meseci 70 dinara i na godinu dana 140 dinara,
Za inostranstvo: na 3 meseca 50 dinara, na 6 meseci 100 dinara i na godinu dana 200 dinara.
Rukopisi se ne vraćaju.
Broj čekovnog računa 1—2060378
Poštanski fah 617.

Odgovorni urednik: Jovan Popović. Beograd. Francuska broj 7 — Štamparija »Borba«, Beograd, Dečanska 31.